

ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ И ГРАЖДАНСКА АКТИВНОСТ НА УЧЕНИЦИТЕ

**РЕЗУЛТАТИ
ОТ УЧАСТИЕТО НА БЪЛГАРИЯ
В МЕЖДУНАРОДНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ – ICCS 2009**

Този доклад е подготвен от Светла Петрова – национален координатор на Международното изследване на гражданското образование, ICCS, в България. За успешното провеждане на изследването изключителен принос има Наталия Василева, която като мениджър данни осигури създаването и първичната обработка на базата данни от пилотния и същинския етап на изследването в България.

Изследването в България се провежда с финансовата подкрепа на Европейската комисия.

Изказваме благодарност на експертите от регионалните инспекторати по образованието на МОМН; на всички директори, учители и ученици, които участваха в ICCS и без които осъществяването на изследването би било невъзможно.

Благодарим за сътрудничеството на служителите на Националния статистически институт и на Центъра за информационно осигуряване на образованието, които любезно ни предоставиха статистическа информация, необходима за изготвянето на извадката.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	6
ИНСТРУМЕНТАРИУМ И МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО, ЦЕЛЕВА ГРУПА И ИЗВАДКА	8
<i>Инструментарииум и методология на изследването</i>	8
<i>Целева група и национална извадка</i>	9
КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА ICCS 2009	11
АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ УЧЕНИЦИ В ICCS 2009	14
ЕВРОПЕЙСКИ МОДУЛ	23
ОТ CIVED 1999 ДО ICCS 2009. ПРОМЕНИ И ТЕНДЕНЦИИ В ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ	26
ВЪЗПРИЯТИЯ, НАГЛАСИ И ЦЕННОСТИ НА УЧЕНИЦИТЕ В ОБЛАСТТА НА ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	28
ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ И ДЪРЖАВИТЕ ОТ ICCS 2009	33
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	38
ПРИЛОЖЕНИЕ 1. Примерни задачи в ICCS	40
ПРИЛОЖЕНИЕ 2. Таблицы	47

ПРЕДГОВОР

Международното изследване на гражданското образование (International Civic and Citizenship Education Study, ICCS) се провежда от Международната асоциация за оценяване на образователните постижения (International Association for the Evaluation of Educational Achievement, IEA) – неправителствена асоциация на изследователски центрове в повече от 60 държави от цял свят.

ICCS е третото сравнително оценяване на IEA, което проучва как и до каква степен училищното обучение подготвя младите хора за ролята им на граждани.

Първото оценяване на гражданското образование се провежда през 1971 г. в 21 държави като част от едно мащабно изследване на IEA на постиженията на учениците по шест учебни дисциплини (Six Subject Study¹): природни науки, разбиране при четене, литература, английски и френски език като чужди езици, и гражданско образование. Така проблематиката на гражданското образование се въвежда в дневния ред на международните сравнителни изследвания.

През 1994 г. Генералната асамблея на IEA решава да започне ново проучване на гражданското образование в контекста на радикалните политически и обществени промени през 80-те и 90-те години на XXI в. в редица европейски държави. Тези промени са свързани, от една страна, с края на социализма в Централна и Източна Европа и с появата на новите демокрации, от друга. Проектът, известен като Изследване на гражданското образование, CIVED, се провежда на два етапа. През първия етап, посредством допитване до експерти, е събрана богата информация за условията, при които се осъществява гражданското образование в държавите от проекта. Направен е анализ какви са обществените очаквания и нагласи по отношение на подготовката на 14-годишните ученици в областта на гражданското образование и в частност – на познанията им за: демокрацията и демократичните принципи, политическите и обществените институции, гражданското общество, правата на човека, възможностите за гражданско участие и активно гражданско поведение и др.²

Втората фаза на проекта, CIVED, се организира през 1999 г. Тя включва когнитивен тест и въпросници, които се администрират във всички участващи държави в две различни възрастови групи от ученици: на 14- и 16-годишна възраст. През 1999 г. се провежда изследването сред 14-годишните ученици и в него участват около 90 000 ученици от 28 държави, сред които 2884 български осмокласници. Анализ на резултатите от проучването е публикуван през 2001 г. в *Citizenship and education in twenty-eight countries: Civic knowledge and engagement at age fourteen*. През 2000 г. тестирането продължава, като в него участват около 50 000 ученици на 16-годишна възраст от 16 държави. Използвани са част от задачите от теста, предназначен за осмокласниците, но са добавени няколко нови по-трудни задачи, както и задачи, измерващи икономическата грамотност на учениците³. Български ученици не участват в това изследване.

Изследването, което е обект на този доклад, ICCS, се провежда почти 10 години по-късно в условията на все по-динамично променящите се обществено-икономически процеси, на все по-засилващото се влияние на глобализацията върху гражданските общества и все по-отслабващия интерес от страна на младите поколения към участие в обществено-политическия живот. Неговата цел е да събере и анализира данни за познанията и нагласите на учениците в областта на гражданското образование. Посредством въвеждането на регионални модули като допълнение към общия тест, ICCS акцентира върху отделни проблеми, свързани с гражданството и гражданското образование, които имат регионално значение. Три отделни регионални модула – Европейски,

¹ *The IEA Six Subject Survey: An Empirical Study of Education in Twenty-One Countries*. New York, 1976

² *Резултатите от първата фаза на изследването са публикувани в: Civic Education across countries: Twenty-four national case studies from the IEA Civic Education Project*. Amsterdam: IEA, 1999.

³ *Резултатите са публикувани в: Civic knowledge and engagement*. Amsterdam, 2002.

Латиноамерикански и Азиатски, се администрират в участващите държави съответно от Европа, Латинска Америка и Азия.

Координирането на изследването на международно равнище се осъществява от IEA в сътрудничество с Австралийския съвет за образователни изследвания (Australian Council for Educational Research, ACER), Националната фондация за образователни изследвания във Великобритания (National Foundation for Educational Research, NFER) и Лабораторията за педагогически експерименти (Laboratorio di Pedagogia sperimentale, LPS) към Римския университет ТРЕ в Италия.

В България изследването се провежда от Центъра за контрол и оценка на качеството на образованието (ЦКОКО) към Министерството на образованието, младежта и науката (МОМН).

ИНСТРУМЕНТАРИУМ И МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО, ЦЕЛЕВА ГРУПА И ИЗВАДКА

В Международното изследване на гражданското образование участват общо повече от 140 000 ученици от над 5 300 училища в 38 държави и региони⁴ (6 – Азия, 26 – Европа, и 6 – от Латинска Америка). В изследването се включват, като попълват въпросници, и около 62 000 учители.

Австрия	Ирландия	Люксембург	Тайланд
Англия	Испания	Малта	Финландия
Белгия	Италия	Мексико	Холандия
България	Кипър	Нова Зеландия	Хонконг
Гватемала	Китайски Тайбей	Норвегия	Чехия
Гърция	Колумбия	Парагвай	Чили
Дания	Корея	Полша	Швейцария
Доминиканска република	Латвия	Русия	Швеция
Естония	Литва	Словакия	
Индонезия	Лихтенщайн	Словения	

Фигура 1. Държави и региони, които участват в ICCS 2009 (отбелязани в тъмен цвят)

Инструментариум и методология на изследването

Инструментариумът на ICCS се състои от когнитивен тест и въпросници. Тестът измерва познавателните процеси, а въпросниците – възприятията, ценностите и нагласите на участниците в изследването.

Когнитивният тест съдържа общо 80 задачи, от които 74 с избираем (структуриран) отговор и 6 с кратък свободен отговор. Първата група задачи изискват от учениците да изберат един от възможни четири отговора, а втората група – да формулират свой отговор на конкретен въпрос. Отговорите на учениците на втората група задачи се оценяват от оценители в съответствие с критерии и процедури, подробно описани в ръководство за оценяване. За да се гарантира надежд-

⁴ В Белгия в изследването участват само ученици от фламандската общност. В ICCS участва и Хонконг, който не притежава статут на самостоятелна държава.

ността на поставената оценка, извадка от задачи със свободен отговор се оценява от четирима оценители независимо един от друг.

Тестовите задачи са обединени в клъстери, които на свой ред се комбинират в 7 различни тестови книжки. Всяка тестова книжка съдържа 3 клъстера, като всеки клъстер присъства само в 3 книжки.

Двадесет и една от 38-те държави в ICCS, сред които и България, участват и в предишното изследване на гражданското образование, организирано от IEA – CIVED 1999. От голямо значение е тези държави да получат информация, за да анализират промените, които са настъпили в подготовката на учениците в областта на гражданското образование през изминалия 10-годишен период. За тази цел в теста на ICCS са включени 17 задачи, използвани в CIVED 1999, без да бъдат променяни нито като формат, нито като съдържание.

Всички инструменти (тестови книжки и въпросници) са изготвени на английски език. Преводът и адаптацията им на националните езици се извършва от националните центрове в съответствие със стандарти, еднакви за всички участници в изследването. Целта на този процес е да се гарантира, че националната версия съответства на оригиналната и е съобразена с особеностите на националните програми и образователни стандарти.

Отговорност на националните центрове е създаването на националната база данни, както и нейната първична обработка.

Тестирането в училищата се провежда от тестов администратор, който преминава специално обучение в ЦКОКО. Негова основна задача е не само да проведе изследването в съответствие с определени стандарти, но и да гарантира, че в него участват само учениците, включени в извадката. Изследването се осъществява в съответствие с еднакъв за всички участници сценарий. Всеки ученик получава конкретна тестова книжка, определена за него на случаен принцип и разполага с 45 минути, за да реши задачите в нея. От особено значение е да се гарантира пълна конфиденциалност на използваните и на неизползваните тестови материали.

Българските ученици, подобно на останалите участници от европейските държави, попълват и т.нар. Европейски модул. Той съдържа когнитивен тест (12 минути) и въпросник по проблеми, специфични за Европейския съюз и европейската интеграция (17 минути).

Всички ученици, които участват в изследването, попълват въпросник за ученика (за попълването му са предвидени около 40 минути); техните учители – въпросник за учителя, а директорите на училищата в извадката – въпросник за училището. Целта е събирането на контекстуална информация за семейната и социална среда, в която се осъществява възпитанието и обучението на учениците. В частност въпросникът за ученика позволява да се събере допълнителна информация за възприятията, нагласите и ценностите на учениците в областта на гражданството, гражданското общество, човешките права, държавните институции, гражданското образование и др.

Целева група и национална извадка

Целевата група на ICCS са учениците на възраст около 14 години. В повечето държави, в това число и в България, това са учениците в 8. клас. В държавите, в които осмокласниците са по-малки от 13,5 години, в изследването участват учениците от 9. клас. По този начин във всяка държава, която участва в изследването, се оценяват равностойни възрастови групи от ученици.

Националната извадка се формира на два етапа. На първия етап се определят училищата, които участват в изследването. Подборът се извършва от Data Processing Centre на IEA в съответствие с приети в научната общност стандарти за изготвяне на извадка. От списъка на всички училища в страната, в които учат осмокласници, се определят тези, които ще участват в изследването. Целта е структурата на извадката точно да възпроизвежда структурата на училищната система.

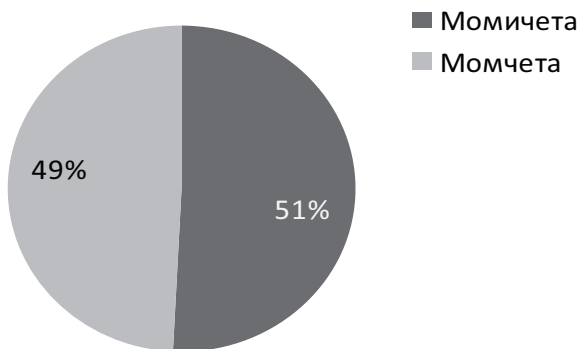
На втория етап във всяко училище от извадката се определя една паралелка от осмокласници, която ще участва в оценяването. Там, където паралелките са повече от една, изборът се осъществява на случаен принцип. В изследването участват всички ученици от избраната паралелка.

В различните държави извадката е между 357 (Лихтенщайн) и 6576 (Мексико) ученици.

Въпросникът за учителя се попълва от всички учители, които преподават на учениците от избраната паралелка, ако техният брой е по-малък от 15. В случай, че броят на учителите е по-го-

лям, то отново на случаен принцип се избират само 15 от тях.

В България изследването се проведе от *15 февруари до 31 март 2009 г.* В него участваха 3257 осмокласници и 1850 учители от 158 училища в страната. **Фигура 2** показва структурата на националната извадка на учениците по пол. Сравнително еднакъв е делът на момичетата и момчетата, които са участвали в изследването.

Фигура 2. Разпределение на учениците в извадката по пол

Фигура 3. Разпределение на учениците в извадката според подготовката, която получават в училище

Учениците в извадката са обединени в три условни групи (**Фигура 3**), като по този начин сме се постарали да отчетем два фактора, които имат важно значение за тяхната подготовка – етап на обучение и учебен план:

- Прогимназиална: учениците от 8. клас в основните училища и непрофилираните паралелки на средните общообразователни училища
- Гимназиална профилирана: учениците от 8. клас в профилираните гимназии и профилираните паралелки в средните общообразователни училища с прием след 7. клас
- Гимназиална професионална: учениците от 8. клас в професионалните гимназии с прием след 7. клас.

Тъй като целевата група на изследването са учениците в 8. клас, то в националната извадка най-голям е делът на осмокласниците от основните училища и от непрофилираните паралелки на СОУ, т.е. около 61%.

КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА ICCS 2009⁵

Сравнително проучване в държавите от ICCS показва, че понятието гражданско образование в различните държави се тълкува в много широки граници. Според концепцията на ICCS гражданското образование включва знания за официалните институции и процесите, които са част от гражданския живот, от една страна, и от друга – знания за възможностите за гражданско поведение и участие, в това число начините, чрез които гражданинът взаимодейства с останалите членове на общността, участва в граждански изяви и така допринася за формиране на гражданското общество. От учениците се очаква да познават принципите, механизмите и процесите на взимане на решения, управление и законодателен контрол; механизмите на функциониране на гражданските и политическите институции и др.

Концептуалната рамка на Международното изследване на гражданското образование включва три основни области:

Знания и умения

Оценяваните знания и умения са обединени в четири съдържателни области⁶:

- *гражданско общество и политически системи*

В тази съдържателна област се включват темите: граждани (роли, права, отговорности); държавни институции (свързани с изпълнителната и законодателната власт) и граждански институции (тези институции, които са посредници между гражданите и държавните институции и благодарение на които гражданите могат да изпълнят много от ролите си в гражданското общество). Изследването се фокусира върху формалните и неформални механизми и организации, които гарантират гражданския договор между гражданите и държавата, от една страна, и осигуряват функционирането на гражданското общество, от друга, като: гражданство и граждански права, държавни институции, институции на гражданското общество и др.

- *граждански принципи*

Обект на изследване са познанията на учениците в областта на споделените етични норми на гражданското общество: равенство, свобода и социално единство.

- *гражданско участие*

Гражданското участие се определя като израз на активността и готовността за действие на отделната личност в общността на всички равнища и във всякакъв контекст, а именно при вземане на решения (например посредством упражняване на правото на глас), оказване на влияние върху лица или отделни групи (например посредством участие в дискусии, демонстрации, митинги и др.), участие в живота на общността (например доброволно участие в различни граждански инициативи, участие в организации, събиране на информация и др.).

---

⁵ Подробно за концептуалната рамка на теста ICCS в: Schulz, W., J. Fraillon, etc. *International Civic and Citizenship Education Study. Assessment Framework*. IEA, Amsterdam, 2008.

⁶ Всяка една от тези съдържателни области е застъпена в ДООИ за УС по гражданско образование за прогимназиален етап на обучение. Например: „Познава основни международни икономически организации...; Съпоставя правата и отговорностите на гражданина на Република България с Всеобщата декларация за правата на човека; Прави връзки между граждански конфликти и институциите, които ги решават; Определя значението на равенството, сигурността и толерантността в обществения живот на страната; Разграничава видовете власти...; Познава ролята на дейността на политически и неправителствени организации в обществения живот; Доказва ролята на общественото мнение и медиите в живота на обществото...” и др.

- *граждански идентичности*

Гражданските идентичности, така както се дефинират в теста ICCS, произтичат от ролите, които една личност играе в гражданското общество; възприемането на тези роли от страна на останалите граждани; личната самооценка и чувство за принадлежност към по-широка общност. Смята се, че личността оказва влияние върху общността, от една страна, но от друга, самата тя попада под влиянието на отношенията, които създава в рамките на семейството, приятелския кръг и гражданската общност като цяло. В този контекст се приема, че отделната личност играе много и различни роли и поради това може да има различни идентичности.

На пръв поглед тези съдържателни области изглеждат еkleктични и твърде разнолики, но в действителност те отразяват представата за фундаменталните компоненти на гражданското образование изобщо. Тези компоненти са: демокрация, власт и институции; гражданско общество, граждански права и отговорности; национална идентичност, социално единство (кохезия), многообразие и различия.

Възприятия, нагласи и ценности

Възприятията, нагласите и ценностите на учениците, свързани с ролята им на граждани и гражданството, се определят посредством въпросник, който учениците попълват. Анализът се основава само на информацията, която те доброволно предоставят за себе си. Въпросите, които се използват, не предполагат верен и неверен отговор и са насочени към проучване и анализ на:

- степента на познаване и приемане на демократичните ценности
- стремежа към самопознание, отношение към правата и отговорностите на отделния гражданин, на различните обществени групи и институции
- готовността за активно гражданско поведение (очакване и намерение за активно участие в гражданското общество – в различни форми на граждански протест, политическо участие в бъдеще като възрастен; участие в граждански инициативи, организирани в училище или от по-широка общност).

Познавателни равнища

За да решат правилно задачите от теста по гражданско образование, учениците следва да познават добре основните факти, идеи и концепции в оценяваните области. От тях се очаква също да преобразуват в конкретен контекст знанията, които притежават, и да ги прилагат в ситуации, произтичащи от реалния живот.

Когнитивните процеси, които се очаква учениците да приложат в теста на ICCS, най-общо се свеждат до познаването на изучавани факти, идеи, концепции и др. от областта на гражданското образование и тяхното осмисляне и анализиране.

В описателната скала на ICCS *познаването* се възприема като сложен когнитивен процес, който включва:

- *определяне*: разпознаване на съдържание, което определя факти, идеи и концепции от областта на гражданското образование
- *описване*: разпознаване на съдържание, което описва ключови характеристики на факти, идеи и концепции от областта на гражданското образование, и
- *илюстриране с примери*: разпознаване на примери, които потвърждават или изясняват твърдения за факти, идеи и концепции от областта на гражданското образование.

Осмислянето и анализирането се отнася до начините, по които учениците използват конкретна информация, за да направят заключения, излизащи извън рамките на конкретния факт, теза или концепция. Те се разбират в много широк аспект: от прякото приложение на конкретно познание в позната ситуация до намирането, сравняването и използването на информация за различни факти, идеи и концепции, за да се направят изводи в комплексни, непознати и абстрактни ситуации.

СЪДЪРЖАТЕЛНИ ОБЛАСТИ

	Гражданско общество	Граждански принципи	Гражданско участие	Гражданска идентичност	ОБЩО
Познаване	15	3	1	0	19 (25%)
Осмисляне и анализиране	17	22	17	5	61 (75%)
ОБЩО	32 (40%)	25 (30%)	18 (20%)	5 (10%)	80

Таблица 1. Брой на тестовите задачи, разпределени по съдържателни области и познавателни равнища

Броят на задачите в теста, разпределени по съдържателните области, които оценяват, е в съотношение 4:3:2:1 (**Таблица 1**), което показва, че се акцентира върху гражданското общество и политическите системи. Съответно съотношението между задачите, разпределени по познавателни равнища, е 1:3, което показва, че се акцентира върху уменията на учениците да осмислят и анализират.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ УЧЕНИЦИ В ICCS 2009

Резултатите на учениците са представени в тристепенна ска̀ла със средна стойност за всички участници в изследването от 500 точки и стандартно отклонение 100 точки. **Фигура 4** представя разпределението на учениците по държави от ICCS 2009 и среден резултат. Дадена е информация за средната възраст и класа на учениците, които участват в изследването.

Моделът, чрез който се формира ска̀лата и се анализират резултатите на учениците, отчита, от една страна, познанията, уменията и познавателните процеси, които са необходими за решаването на всяка отделна задача, и от друга, трудността на задачите, измерена при експериментирането им по време на т.нар. пилотно изследване⁷. В този смисъл трите равнища на постижения описват знанията и уменията по гражданско образование, които се оценяват, в йерархичен ред по посока към тяхното усложняване. От друга страна, всяко от равнищата на постижение отразява в каква степен учениците познават и интерпретират конкретни факти и идеи; разбират и оценяват взаимната връзка и зависимост между системите и структурите на гражданското общество, влиянието на гражданското участие и активното гражданско поведение върху процесите в общността и нейното развитие като цяло. В общи линии, на най-ниските равнища ска̀лата измерва тези знания и умения на учениците, които им позволяват да се справят със задачи в конкретен и познат контекст, изискващи изпълнението на познати действия, а на най-високите равнища – знанията и уменията, които са необходими за осмисляне и анализ на комплексни процеси в гражданските общества. Познавателните процеси *познаване*, *осмисляне* и *анализиране* присъстват на всички равнища на ска̀лата в зависимост от трудността на задачите, при които се прилагат. Конкретно *осмисляне* и *анализиране* са застъпени в почти 75% от всички задачи в теста.

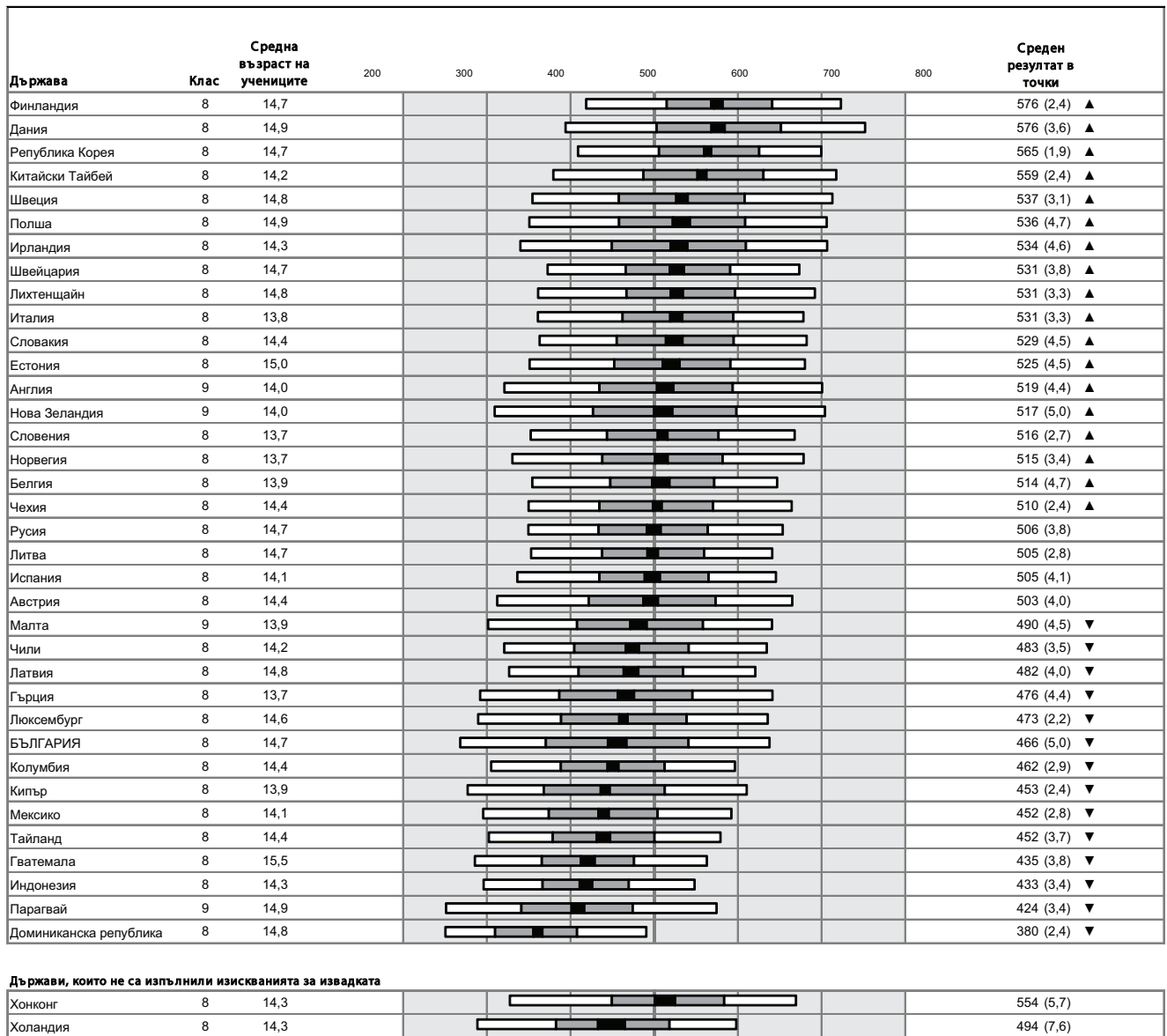
Разликата между отделните равнища се измерва с 84 точки. Ученик с резултат под 395 точки, т.е. под първо равнище, притежава знания и умения в областта на гражданското образование, които обаче са от много по-нисък порядък в сравнение със знанията и уменията, обект на настоящото оценяване.

Средният резултат на всеки ученик показва на кое равнище от ска̀лата са най-трудните задачи, които той може да реши. Средният резултат на учениците от конкретна държава показва на кое равнище съответстват най-трудните задачи, които ученик със среден резултат може да реши.

Средният резултат на българските осмокласници, които са участвали в изследването, е **466 точки** и е значително по-нисък от средния резултат за държавите от ICCS – 500 точки. **Фигура 4** илюстрира също и голямата разлика между най-ниските и най-високите резултати на българските ученици. Тази разлика се отразява и върху разпределението на учениците по равнищата на ска̀лата и в известна степен предопределя значителния дял на учениците с постижения, съответстващи на първо и под първо равнище.

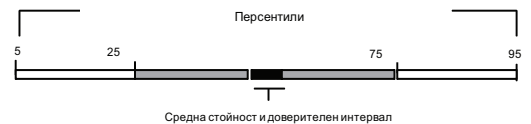
В четирите държави с най-високи постижения – Финландия, Дания, Република Корея и Китайски Тайбей, почти половината от учениците са с резултати на третото, най-високо, равнище от ска̀лата. Повече от 70% от учениците в четирите държави с най-ниски постижения – Доминиканска република, Парагвай, Индонезия и Гватемала, имат резултати, съответстващи на първо и под първо равнище (**Таблица 2**). Повече от половината български ученици (53%) са показали резултати на първо и под първо равнище.

⁷ В България пилотното изследване се проведе в края на 2008 г. с участието на 700 ученици.

В скобите е дадено стандартното отклонение.

- ▲ Средният резултат е значително по-висок от средното за държавите от ICCS
- ▼ Средният резултат е значително по-нисък от средното за държавите от ICCS

Фигура 4. Разпределение на учениците по държави и среден резултат

Държава	Под 1-во равнище (под 395 точки)	1-во равнище (от 395 до 479 точки)	2-ро равнище (от 479 до 563 точки)	3-то равнище (над 563 точки)	
Финландия	2 (0,3)	10 (0,7)	30 (1,2)	58 (1,3)	
Дания	4 (0,5)	13 (0,8)	27 (1,1)	56 (1,6)	
Република Корея	3 (0,3)	12 (0,6)	32 (0,9)	54 (1,1)	
Китайски Тайбей	5 (0,4)	15 (0,8)	29 (1,0)	50 (1,3)	
Лихтенщайн	8 (1,4)	18 (1,9)	30 (2,4)	45 (2,0)	
Ирландия	10 (1,1)	20 (1,4)	29 (1,2)	41 (1,8)	
Полша	9 (1,0)	19 (1,1)	31 (1,0)	41 (2,0)	
Швеция	8 (0,8)	21 (0,9)	32 (1,1)	40 (1,4)	
Италия	7 (0,7)	20 (1,0)	35 (1,0)	38 (1,5)	
Словакия	7 (0,9)	22 (1,4)	34 (1,4)	37 (2,2)	
Швейцария	6 (0,8)	21 (1,5)	37 (1,3)	37 (1,8)	
Естония	8 (1,1)	22 (1,3)	34 (1,4)	36 (2,1)	
Нова Зеландия	14 (1,2)	22 (1,5)	28 (1,4)	35 (2,1)	
Англия	13 (1,2)	22 (0,9)	31 (1,2)	34 (1,6)	
Норвегия	11 (0,9)	24 (1,1)	33 (1,1)	32 (1,3)	
Словения	9 (0,9)	25 (1,1)	36 (1,2)	30 (1,2)	
Белгия	8 (1,2)	24 (1,7)	39 (1,6)	29 (2,1)	
Австрия	15 (1,4)	25 (1,2)	32 (1,2)	29 (1,4)	
Чехия	10 (0,7)	27 (1,0)	36 (1,1)	28 (1,1)	
Испания	11 (1,3)	26 (1,3)	37 (1,5)	26 (1,8)	
Русия	10 (0,9)	29 (1,5)	36 (1,2)	26 (1,8)	
Литва	9 (0,8)	28 (1,2)	39 (1,2)	24 (1,3)	
Малта	17 (1,6)	26 (1,8)	33 (1,9)	24 (2,3)	
Гърция	22 (1,7)	28 (1,3)	29 (1,1)	21 (1,4)	
БЪЛГАРИЯ	27 (1,8)	26 (1,5)	27 (1,6)	20 (1,9)	
Чили	16 (1,3)	33 (1,2)	32 (1,3)	19 (1,1)	
Люксембург	22 (1,2)	30 (1,0)	29 (0,8)	19 (0,6)	
Латвия	15 (1,6)	33 (1,3)	35 (1,7)	16 (1,4)	
Кипър	28 (1,0)	32 (1,0)	27 (1,0)	13 (0,9)	
Колумбия	21 (1,3)	36 (1,0)	32 (1,1)	11 (0,8)	
Мексико	26 (1,3)	36 (1,1)	27 (1,0)	10 (0,8)	
Тайланд	25 (1,6)	38 (1,4)	29 (1,6)	8 (1,1)	
Парагвай	38 (1,9)	35 (1,6)	20 (1,2)	7 (0,7)	
Гватемала	30 (1,7)	42 (1,6)	22 (1,4)	5 (1,2)	
Индонезия	30 (1,9)	44 (1,5)	22 (1,3)	3 (0,7)	
Доминиканска република	61 (1,6)	31 (1,3)	7 (0,6)	1 (0,2)	
ICCS средно	16 (0,2)	26 (0,2)	31 (0,2)	28 (0,2)	

Държавите са подредени в низходящ ред според дела на учениците на 3-то равнище

Под 1-во равнище
 1-во равнище
 2-ро равнище
 3-то равнище

Държави, които не са изпълнили изискванията за извадката

Хонконг	7 (1,2)	14 (1,4)	30 (1,5)	50 (2,6)	
Холандия	15 (2,7)	28 (2,4)	33 (2,3)	24 (3,0)	

Таблица 2. Разпределение на учениците по равнища на постижения и по държави

Разпределението на учениците по равнища на постижения ни позволява да определим техните силни и слаби страни в подготовката им по гражданско образование. Таблица 3 представя описателната скала на ICCS, която съдържа подробна характеристика на знанията и уменията, съответстващи на всяко от трите равнища, както и типовите задачи, които учениците с постижения на съответното равнище могат да изпълняват.

Описание на знанията и уменията по равнища на скалата	Задачи, които учениците изпълняват
<p><i>Трето равнище: над 563 точки</i></p> <p>27,8% от всички ученици в ICCS и 20% от българските ученици могат да решават задачите от трето равнище</p>	
<p>Учениците правят връзки между процесите на социално и политическо организиране и влияние, от една страна, и правните и институционални механизми за упражняване на контрол, от друга.</p> <p>Формират точни хипотези за ползите, мотивацията и възможните резултати от действията на институциите и гражданите. Обобщават, аргументират и оценяват дадена позиция, политика или закон, като се позовават на конкретни принципи.</p> <p>Учениците познават участниците в международния икономически процес и значението на активното гражданско поведение по различни икономически въпроси.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Разпознават възможни стратегически цели на програми за нравствено унищожаване. • Предлагат механизми, чрез които откритият обществен дебат и общуване могат да допринесат ползи за обществото. • Изказват предположения за обществените ползи от разбирателството между представителите на различни култури. • Аргументират принципа за разделянето на властите и в частност – на съдебната и законодателната власт. • Разбират значението на принципите на прозрачност и равноправие по отношение на законите, изискващи публично оповестяване на финансовите дарения за политическите партии. • Оценяват политики от гледна точка на принципите на равенство и социално включване. • Определят основните характеристики на свободната пазарна икономика.
<p><i>Второ равнище: от 479 до 562 точки</i></p> <p>30,5% от всички ученици в ICCS и 26,9% от българските ученици могат да решават задачите от второ равнище</p>	
<p>Учениците показват добро познаване на представителната демокрация като политическа система. Те определят начините, по които институциите и законодателството могат да бъдат използвани в подкрепа и защита на ценностите и принципите на гражданското общество.</p> <p>Познават потенциалната роля на гражданите като избиратели в представителната демокрация и обобщават принципи и ценности от конкретни примери за политики и закони (включително свързани с опазването и защитата на човешки права).</p> <p>Разбират влиянието, което активният гражданин може да има върху развитието на местната общност.</p> <p>Правят изводи за ролята, която гражданинът има в по-широки общности.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Свързват независимостта на законодателната власт с общественото доверие в нейните решения. • Правят изводи за икономическия риск за развитите държави от глобализацията. • Разбират, че информираният гражданин е по-добре подготвен да взема решения, когато гласува на избори. • Свързват отговорността да се гласува с представителността на демократичното общество. • Описват водещата роля на законодателната власт/парламента. • Определят основната роля на конституцията. • Свързват отговорността за защита на околната среда с отделния човек.

<p><i>Първо равнище: от 395 до 478 точки</i></p> <p>26% от всички ученици в ICCS и 26,3% от българските ученици могат да решават задачите от първо равнище</p>	
<p>Учениците показват познаване на демократичните принципи на равенство, социално единство и свобода. Свързват тези принципи с примери от ежедневието, при които те са нарушавани или защитени.</p> <p>Познават основните концепции за индивида като активен гражданин; признават необходимостта от зачитането на законите; свързват постъпките на отделния човек с вероятните последици от тях, както и свързват личностните характеристики със способността на индивида да се формира като гражданин.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Свързват свободата на печата с точността на информацията, която медиите представят на публиката. • Оценява доброволното гласуване в контекста на свободата на политическо изразяване. • Посочва, че демократичните лидери трябва да познават потребностите на хората, които ръководят. • Разбират, че Всеобщата декларация за правата на човека на ООН се отнася за всички хора. • Оценяват значението на интернет като средство за общуване и гражданско участие. • Разбират, че гражданската мотивация е в основата на етичното поведение.

Таблица 3. *Описателна скала на ICCS*

Основните характеристики, които разграничават първо равнище на постижение от останалите равнища на скалата на ICCS, се отнасят до степента на познаване на ключови аспекти от гражданското образование, както и доколко учениците показват рационално мислене по отношение на функционирането на гражданските и политическите институции. Учениците с постижения на **първо равнище** познават фундаменталните принципи и концепции на гражданското образование. Най-общо те могат да разграничават и прилагат категориите „честно“ и „нечестно“ в познат контекст и посочват основните (очевидните) характеристики и начини на функциониране на гражданските и политическите институции.

Учениците с постижения на **второ равнище** познават повече от най-популярните граждански и политически институции, системи и концепции. Те разбират най-общо взаимовръзката между различните граждански и политически институции, от една страна, и от друга – механизмите, чрез които те функционират. Разбират връзката между принципи и идеи и как тези принципи и идеи се прилагат в политиките и практиките в познати ситуации от ежедневието. Свързват конкретни граждански процеси със своя опит. Ключовият критерий, който разграничава второ от трето равнище на постижения, е в каква степен учениците използват познанията и уменията си, за да правят изводи и оценки за конкретни политики и практики в областта на гражданското образование.

Учениците с резултати на **трето равнище** показват комплексни, а не фрагментарни познания за идеи, концепции и процеси от областта на гражданското образование. Те формулират оценъчни съждения за същността на политики и действия от конкретна перспектива; оценяват позиции и хипотетични резултати, като се основават на познанията си за това как функционират гражданското общество и неговите институции. Успешно оценяват поведението на активния гражданин от гледна точка на очакваните резултати. Показват познаване и разбиране на гражданското поведение като средство за постигане на цели, а не само като „автоматична реакция“ на предизвикателство в определен контекст.

Задачата, която следва, съответства на първо равнище от скалата на ICCS и илюстрира някои от оценяваните знания и умения на учениците.

Петър си купува нови обувки за училище. След това Петър научава, че неговите нови обувки са произведени от компания, която наема малки деца в една фабрика за изработване на обувки и им плаща много малко за техния труд. Петър заявява, че никога повече няма да обуе обувките си.

Защо Петър би отказал да носи своите нови обувки?

- Той смята, че обувките, изработени от деца, не са много здрави.
- Той иска да покаже, че не подкрепя компанията, която ги произвежда.
- Той не желае да подкрепя децата, които са ги изработили.
- Той е ядосан, защото е платил за обувките повече, отколкото те в действителност струват.

Тази задача изисква учениците да тълкуват основна мотивация за гражданско поведение в конкретен контекст, описан в условието на задачата. Тя съответства на първо равнище, защото изисква най-общо преценка за „нечестно“ отношение към определена категория лица.

Статистическите данни за тази задача показват, че 73% от българските ученици са посочили верния отговор „Той иска да покаже, че не подкрепя компанията, която ги произвежда“. Същевременно 12,4% от учениците са посочили като верен четвъртия отговор – „Той е ядосан, защото е платил за обувките повече, отколкото те в действителност струват“. Останалите два отговора не са били достатъчно привлекателни за учениците и само 7% и 6% от тях (съответно за първия и третия) са ги избрали.

Следващата задача е пример за задача с кратък свободен отговор, при която отговорите на учениците се оценяват от експерти в съответствие с критерии за оценяване. В зависимост от степента на точност и изчерпателност на отговорите – те се определят като неверни, частично верни (ученикът получава непълен кредит) и напълно верни (пълен кредит). Отговорите на учениците, които получават частичен кредит, се отнасят към второ равнище на скалата, а тези, които получават пълен кредит – към трето.

Публичният дебат означава хората открито да споделят своето мнение. Публичен дебат се провежда чрез писма до вестници, телевизионни предавания, радио беседи, интернет форуми и обществени събрания. Публичният дебат може да е по местни, държавни, национални и международни въпроси.

По какъв начин публичният дебат помага на обществото?

Посочете **два** различни начина.

1. _____
_____
2. _____
_____

КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ

ПЪЛЕН КРЕДИТ (трето равнище)

Ученикът се позовава на ползите от **две различни категории** от изброените пет:

- Допринася за по-добро познаване или разбиране на същността на въпрос или ситуация.
- Предоставя решение на проблеми ИЛИ форум, от който може да последва решение.
- Допринася за общественото разбирателство, приемането на различията или намаляването на чувството за безизходица.
- Засилва увереността на хората или мотивацията им да участват в обществото.
- Въплъщава принципа на свободата на изразяване за хората.

ЧАСТИЧЕН КРЕДИТ (второ равнище)

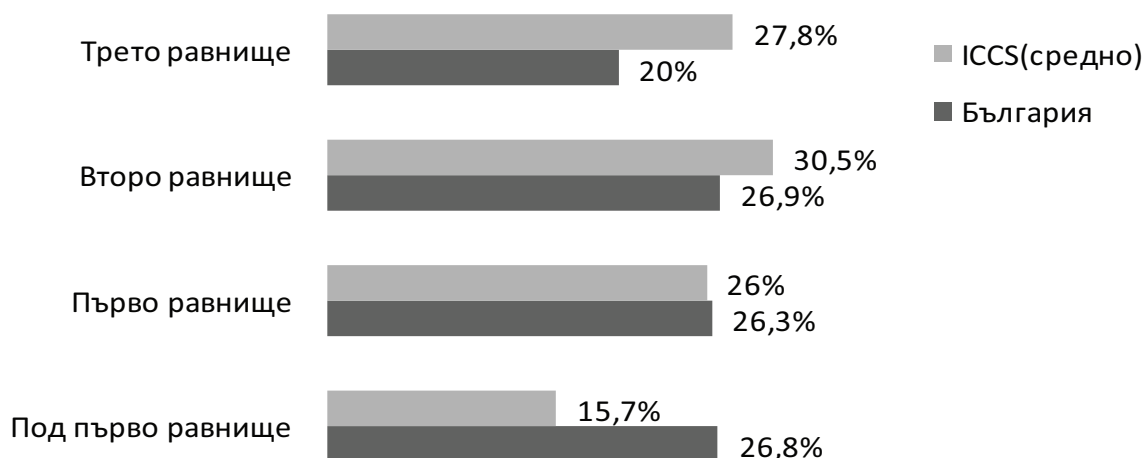
Ученикът се позовава само на ползите от една от петте изброени категории (включително отговори, в които са изброени **различни ползи** от една категория).

В условието на задачата е дадено определение за публичен дебат, тъй като задачата се фокусира не върху определението на явлението, а върху разбирането на неговата същност. Самата задача не изисква от учениците да се аргументират, а да направят връзка между поведението на гражданите и възможните последствия от него. Освен това, от учениците се очаква да осмислят процеса в контекст, който е значително по-широк от една местна и добре позната общност.

Анализът на резултатите от тази задача показва, че 72% от българските ученици (67% средно за ICCS) са получили непълен кредит, а 24% (20% средно за ICCS) – пълен кредит. По отношение на тази задача, българските ученици са се справили много по-добре от връстниците си средно в ICCS.

На **Фигура 5** е представено разпределението на българските ученици по равнищата на скалата, както и аналогичните данни средно за ICCS. **Графиката показва дела на българските ученици на трите равнища на скалата, както и дела на учениците с постижения под първо равнище.**

Особеност на гражданското образование е, че то в много голяма степен се основава върху по-широка обща грамотност на учениците. Без съмнение, за да анализира политически документи или да намира и интерпретира определена информация в медиите, например, ученикът трябва да притежава определени умения за работа с текст. В този смисъл гражданското образование

Фигура 5. Разпределение на българските ученици по равнища на скалата (%) и данни за разпределението на всички ученици в ICCS

може да се приеме и като критерий за равнището на тези умения.

Разпределението на българските ученици и на четирите равнища е сравнително равномерно. Значителен е процентът на учениците с резултати под първо равнище на скалата. Това означава, че почти $\frac{1}{4}$ от оценяваните ученици не са формирали гражданските компетентности, които според авторите на теста би трябвало да притежават учениците на 14-годишна възраст.

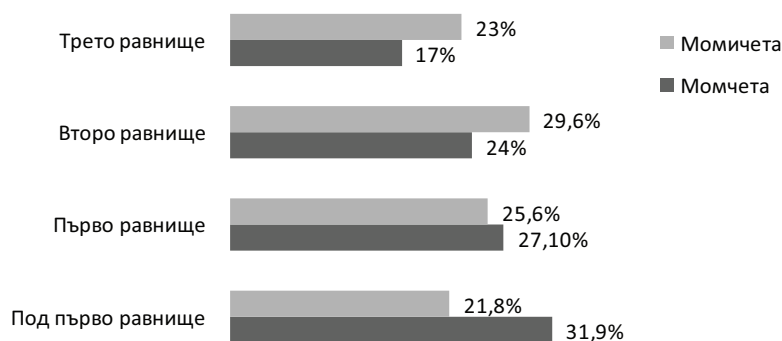
Момчетата в България се ориентират много по-добре в проблематиката на гражданско образование и са се справили с теста по-успешно от момчетата. Те са показали среден резултат, по-висок с 26 точки от средния резултат на момчетата. Средният резултат на момчетата в България е 479 точки, което съответства на второ равнище от скалата. Средният резултат на момчетата е 454 точки, което съответства на първо равнище. Във всички държави от ICCS момчетата са се представили по-добре от момчетата, като разликата е 22 точки в полза на момчетата. В 31 държави от ICCS резултатите на момчетата са значително по-високи от резултатите на момчетата.

На **Фигура 6** е представено разпределението на българските ученици (%) по равнища на скалата и по пол.

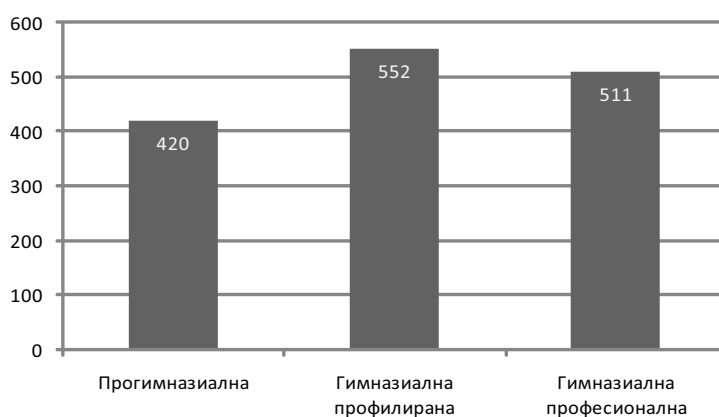
Делът на момчетата с постижения на второ и особено на трето равнище е много по-голям от този на момчетата, като в същото време момчетата с резултати, съответстващи на първо и под първо равнище, са по-малко.

Данните от други международни сравнителни оценявания показват, че сред факторите, които оказват най-силно влияние върху качеството на образованието в България, а и не само в нашата страна, и в тази връзка – върху постиженията на учениците, са видът на училището и училищната подготовка. Както вече бе споменато, за целите на анализа българските ученици в ICCS са обединени в три условни групи, отчитащи етапа на обучение и подготовката, която получават в училище: прогимназиална, гимназиална профилирана и гимназиална професионална. **Фигури 7 и 8** показват съответно средния резултат и разпределението на учениците от тези групи по равнища на постижения.

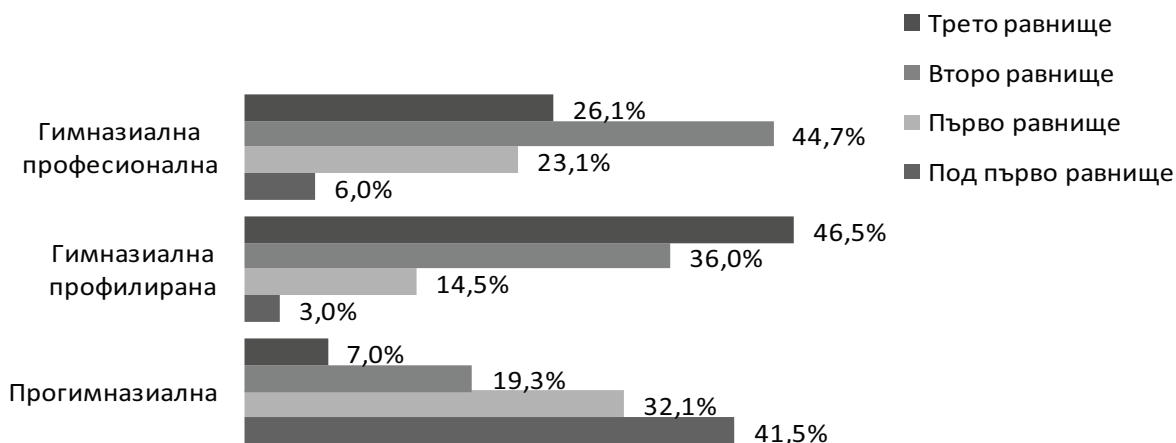
Разликата между средните резултати на осмнокласниците от основните училища и непрофилираните паралелки в СОУ, от една страна, и техните връстници от профилираните паралелки в СОУ, профилираните и професионалните гимназии, от друга, е значителна – съответно 132 и 91 точки. Да припомним, че разликата между отделните равнища на постижения в скалата на ICCS се измерва с 84 точки. Резултатите на учениците от профилираните и професионалните гимназии са дори по-високи от средния резултат на всички участници в ICCS от 500 точки.

Фигура 6. Разпределение на българските ученици (%) по равнища на скалата и по пол

Фигура 7. Среден резултат на българските ученици (в точки) според подготовката в училище

Фигура 8. Разпределение на българските ученици (%) по равнища на постижения и подготовката в училище

Неравномерната подготовка на учениците по гражданско образование оказва влияние и върху разпределението им по равнища на постижения. Най-голям е дялът на учениците от основните училища и непрофилираните паралелки в СОУ с резултати под първо равнище (41,5%). Това означава, че почти половината от тези ученици не притежават елементарни познания и умения от областта на гражданското образование.

От друга страна, по друг начин изглежда разпределението на учениците от профилираните гимназии и профилираните паралелки в СОУ. Най-голям е техният дял на третото, най-трудното, равнище – 46,5%. Съответно, дялът на тези ученици с постижения под първо равнище е незначителен – само 3%. Удовлетворителни са и резултатите на осмокласниците от професионалните училища. Почти половината от тях са с постижения на второ равнище, а дялът на учениците под първо равнище е много малък – 6%.

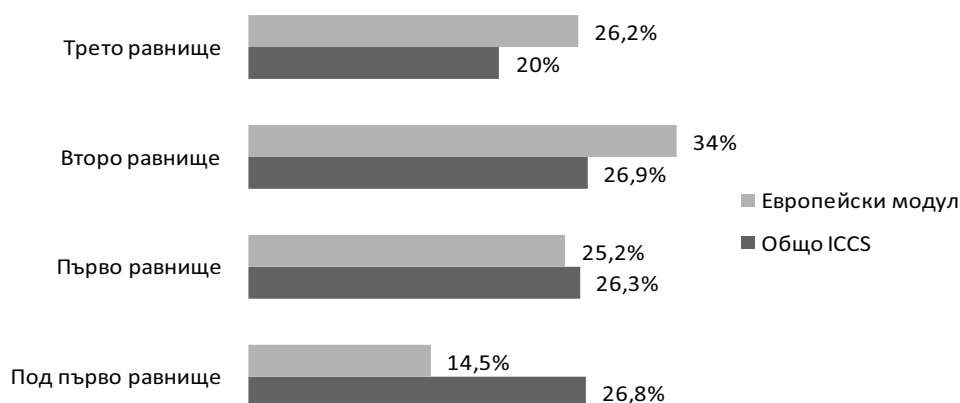
ЕВРОПЕЙСКИ МОДУЛ

Както вече посочихме, инструментариумът на ICCS включва и Европейски модул, предназначен за учениците от държавите в Европейския съюз (ЕС). Този модул се състои от когнитивен тест и въпросник. Когнитивният тест съдържа 12 задачи с избираем (структуриран) отговор, от които 3 са от вида „Вярно/Невярно“. От учениците се очаква да:

- определят основните характеристики на ЕС като сдружение между държави
- познават символите на ЕС
- знаят броя на държавите, които членуват в ЕС
- познават основните характеристики на институциите на ЕС и начините, по които те функционират
- посочват кои са най-важните изисквания към една държава, за да бъде приета в общността и др.

Средният резултат на българските ученици от Европейския модул е **496 точки**, т.е. значително по-висок от общия им среден резултат от 466 точки и се доближава до средното за държавите от ICCS (500 точки).

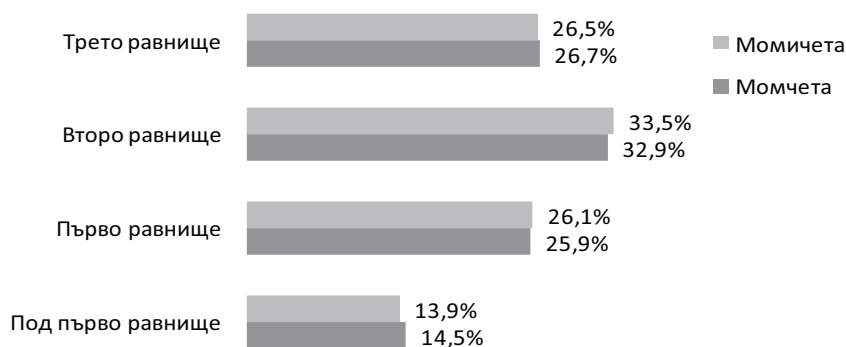
Разпределението на българските ученици по равнища на постижения, според резултатите им от когнитивния тест на Европейския модул, е представено на **Фигура 9**. Направено е сравнение между представянето на учениците като цяло в ICCS и в Европейския модул – в частност.

Фигура 9. Разпределение на българските ученици (%) по равнища на постижения според техните резултати от Европейския модул и общите им резултати в ICCS

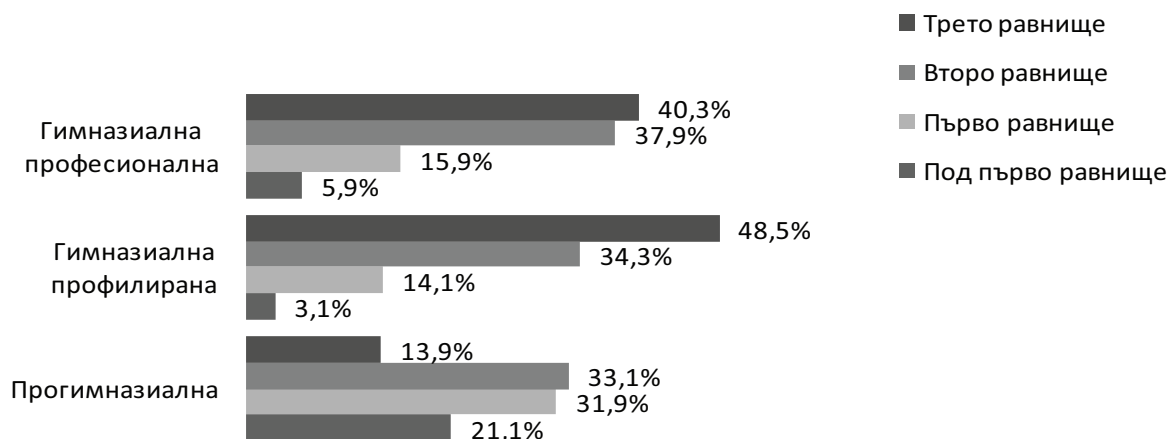
Очевидно е, че задачите от Европейския модул са затруднили в по-малка степен учениците, тъй като техният дял под първо равнище е много по-малък в сравнение с дела им на това равнище, определен според общия им резултат. Същевременно много повече ученици са решили най-трудните задачи от Европейския модул, съответстващи на трето равнище.

Не се наблюдава разлика между постиженията на момичетата и момчетата в Европейския модул. Средният им резултат е един и същ – 496 точки; идентично е разпределението им по равнища на постижения (**Фигура 10**).

Фигура 10. Разпределение на българските ученици (%) по равнища на постижения според резултатите от Европейския модул и по пол

Независимо че като цяло резултатите на българските ученици от Европейския модул се доближават до средното равнище на всички участници в ICCS, то наблюдаваме съществена разлика между постиженията на учениците от основните училища и непрофилираните паралелки в СОУ, от една страна, и от профилираните паралелки в СОУ, профилираните и професионалните гимназии, от друга. Средният резултат на учениците от профилираните паралелки в СОУ, профилираните и професионалните гимназии от Европейския модул е съответно 554 и 534 точки, докато средният резултат на осмокласниците от основните училища и непрофилираните паралелки в СОУ е значително по-нисък – 463 точки.

Фигура 11. Разпределение на българските ученици (%) по равнища на постижения и подготовката в училище (Европейски модул)

Значителната разлика между постиженията на учениците от различните училища се вижда и от разпределението им по равнища на постижения, представено на **Фигура 11**.

Почти половината от учениците с профилирана подготовка и около 40% от осмокласниците в професионалните гимназии имат резултат от Европейския модул на най-високото, трето, равнище от скалата.

От друга страна, делът на учениците от основните училища и непрофилираните паралелки в СОУ под първо равнище остава сравнително висок дори и в сравнение с иначе доброто представяне на българските ученици на Европейския модул (14,5% от всички български осмокласници са с резултати под първо равнище, докато делът само на учениците от основните училища на това равнище е 21,1%).

Най-общо задачите в теста на Европейския модул могат да бъдат представени в няколко тематични области според измерваното учебно съдържание:

I област: политически права на гражданите на ЕС (в частност: гражданите на ЕС притежават допълнителни политически права, произтичащи от членството на тяхната държава в ЕС)

II област: изисквания към държавите, за да бъдат приети в ЕС

III област: Европейски парламент, избор на депутати в ЕП

IV област: права и задължения на гражданите на ЕС

V област: Евро – общата европейска валута

В **Таблица 4** е представен делът на българските ученици, които са отговорили правилно на задачите в теста от петте съдържателни области, както и средният резултат на всички ученици от ICCS.

	Първа област	Втора област	Трета област	Четвърта област	Пета област
България	75%	28%	41%	31%	52%
Средно ICCS	65%	40%	35%	30%	48%

Таблица 4. Българските ученици (в %) и средно на учениците от ICCS, които са решили вярно задачите от теста на Европейския модул

В четири съдържателни области резултатите на българските ученици са по-добри, отколкото средния резултат на техните връстници от ICCS. Например **98% от българските ученици** разпознават знамето на ЕС.

От друга страна, ето някои частни примери, които могат да бъдат основа за допълнителни и по-задълбочени анализи на нагласите и очакванията на българските ученици, произтичащи от политиките и практиките в ЕС и членството на България в него:

- Една трета от учениците (31%) са убедени, че могат да пътуват до всяка държава от ЕС, без да е необходимо да носят със себе си идентификационен документ.
- Отново около една трета от учениците (24%) смятат, че гражданите на ЕС могат да работят във всяка държава от съюза, без да е необходимо специално разрешение за това.

ОТ CIVED 1999 ДО ICCS 2009. ПРОМЕНИ И ТЕНДЕНЦИИ В ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Както вече бе споменато, редица държави от ICCS, в това число и България, участват в изследването CIVED, проведено през 1999 г. Най-общо това изследване се фокусира, от една страна, върху моделите, по които се осъществява гражданското образование в различните образователни системи, и от друга върху проучването на възможностите за гражданско участие на младите хора извън училището. Тестът на CIVED съдържа задачи, които измерват постиженията на учениците в три съдържателни области: демокрация и гражданско общество, национална идентичност и международни отношения, и социално единство и многообразие.

Резултатите от това изследване показват, че постиженията на учениците в отделните държави, в това число и в България, не се различават съществено. Почти две трети от учениците от повечето държави, участвали в изследването, познават фундаменталните принципи на демокрацията и човешките права и се справят успешно с повечето от задачите в теста.

Полша	111 (1,7)*	▲
Финландия	109 (0,7)	▲
Кипър	108 (0,5)	▲
Гърция	108 (0,8)	▲
Хонконг	107 (1,1)	▲
САЩ	106 (1,2)	▲
Италия	105 (0,8)	▲
Словакия	105 (0,7)	▲
Норвегия	103 (0,5)	▲
Чехия	103 (0,8)	▲
Австралия	102 (0,8)	◆
Унгария	102 (0,6)	◆
Словения	101 (0,5)	◆
Дания	100 (0,5)	◆
Германия	100 (0,5)	◆
Русия	100 (1,3)	◆
Англия	99 (0,6)	◆
Швеция	99 (0,8)	◆
Швейцария	98 (0,8)	◆
БЪЛГАРИЯ	99 (1,3)	◆
Португалия	96 (0,7)	▼
Белгия	95 (0,9)	▼
Естония	94 (0,5)	▼
Литва	94 (0,7)	▼
Румъния	92 (0,9)	▼
Латвия	92 (0,9)	▼
Чили	88 (0,7)	▼
Колумбия	86 (0,9)	▼

Таблица 5. Среден резултат на учениците в CIVED по държави

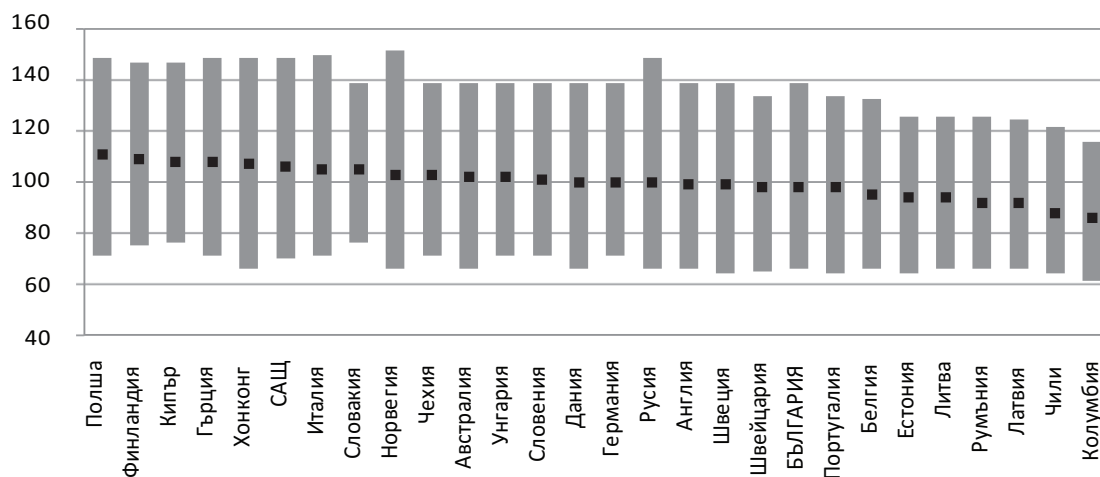
*В скобите е посочена стандартната грешка.

- ▲ Средният резултат е значително по-висок от средното за CIVED 1999.
- ◆ Средният резултат не се отличава съществено от средното за CIVED 1999.
- ▼ Средният резултат е значително по-нисък от средното за CIVED 1999.

Фигура 12 и **Таблица 5** показват средния резултат на учениците в CIVED по държави, определен по скала със средна стойност 100 точки и стандартно отклонение 20 точки. С най-висок резултат са учениците от Полша – 111 точки. Резултатът на българските ученици през 1999 г. е 99 точки, което е само с 1 точка по-малко от средното за всички участници в изследването. По този показател България попада в групата на държавите с резултати, които не се отличават съществено от средния резултат за CIVED от 100 точки, а именно: Австралия, Унгария, Словения, Дания, Германия, Русия, Англия, Швеция и Швейцария.

Сравнението между резултатите на българските ученици в CIVED и ICCS е възможно, тъй като и двете оценявания обхващат едни и същи целеви групи, използват в тестовите книжки 17 задачи – общи за двете изследвания, и се администрират според едни и същи стандарти и процедури. Сравнението се извършва според резултатите на учениците от тези 17 задачи, като скалата на ICCS се трансформира в скалата на CIVED със средна стойност 100 точки и стандартно отклонение 20 точки.

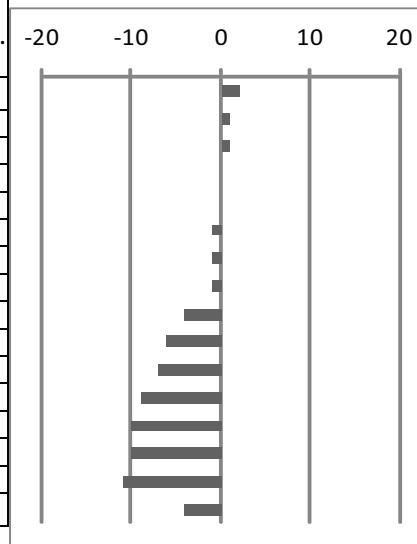
Сравнение между представянето на учениците в двете изследвания се прави в 15 държави, сред които е България. Средният резултат на тези държави през 1999 г. е 100 точки, а през 2009 г. – 96 точки, т.е. като цяло общото представяне на всички държави се е влошило.

Фигура 12. Разпределение на постиженията на учениците по държави според скалата на CIVED 1999

Данните показват, че в 3 държави средният резултат на учениците в ICCS е по-висок, като най-значителна е промяната само в Словения – 3 точки. В 11 държави учениците са постигнали през 2009 г. по-нисък среден резултат, като най-значително е понижението на резултата на българските ученици – с 11 точки (Фигура 13).

Държава	Клас	Среден резултат 2009 г.	Възраст 2009 г.	Среден резултат 1999 г.	Възраст 1999 г.	Разлика 1999-2009 г.
Словения	9	104 (0,6)	14,7	102 (0,5)	14,8	3 (1,0)
Финландия	8	109 (0,7)	14,7	108 (0,7)	14,8	1 (1,1)
Естония	8	95 (0,9)	15,0	94 (0,5)	14,7	1 (1,2)
Чили	8	89 (0,7)	14,2	89 (0,6)	14,3	0 (1,1)
Литва	8	94 (0,6)	14,7	94 (0,7)	14,8	0 (1,1)
Италия	8	100 (0,7)	13,8	101 (0,7)	13,9	-1 (1,2)
Латвия	8	91 (0,6)	14,8	92 (0,9)	14,5	-1 (1,2)
Швейцария	8	94 (1,0)	14,8	95 (0,9)	15,0	-2 (1,5)
Колумбия	8	85 (0,6)	14,4	89 (0,8)	14,6	-4 (1,1)
Норвегия	9	97 (0,8)	14,7	103 (0,5)	14,8	-5 (1,1)
Гърция	9	102 (0,8)	14,7	109 (0,7)	14,7	-7 (1,3)
Полша	8	103 (1,0)	14,9	112 (1,3)	15,0	-9 (1,8)
Словакия	8	97 (1,1)	14,4	107 (0,6)	14,3	-10 (1,4)
Чехия	8	93 (0,5)	14,4	103 (0,8)	14,4	-10 (1,1)
България	8	88 (0,9)	14,7	99 (1,1)	14,9	-11 (1,5)
Средно ICCS		96 (0,0)	14,6	100 (0,0)	14,6	-4 (0,1)

Фигура 13. Промени в постиженията на учениците от 1999 до 2009 г.

ВЪЗПРИЯТИЯ, НАГЛАСИ И ЦЕННОСТИ НА УЧЕНИЦИТЕ В ОБЛАСТТА НА ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Въпросникът за ученика, който ICCS използва, за да определи какво е отношението на учениците към гражданското образование, какви са техните възприятия, нагласи, ценности и очаквания, съдържа широк спектър от въпроси за семейната среда, в която растат и се възпитават; за дейностите в училище и извън него, свързани с граждански инициативи, както и за възгледите им по различни политически и обществени теми.

От съществено значение е да се проучат факторите, които оказват влияние върху формирането на познанията и нагласите на осмнокласниците по отношение на гражданството и гражданското общество. Поради това резултатите на учениците се анализират и според някои конкретни аспекти на семейната среда, които имат пряко влияние върху постиженията им изобщо, както и върху формирането на техните възгледи, нагласи и ценности. Един от най-точните показатели за социално-икономическия статус на ученика е професионалният статус на родителите му.

Зависимостта между социално-икономическия статус на родителите и постиженията на учениците се проявява с различна сила в отделните държави. В някои от тях се наблюдават сравнително малки разлики между постиженията по гражданско образование на ученици с различен социално-икономически статус. В други държави, в това число и в България, тази връзка е относително силна. Според данните, които българските ученици са посочили за себе си и за родителите си, може да се предположи, че:

- 37% от тях имат нисък социално-икономически статус. Техният среден резултат е 420 точки.
- 43% имат среден социално-икономически статус и средният им резултат е 486 точки.
- 21% имат висок социално-икономически статус и среден резултат от 536 точки.

Разликата между постиженията на учениците с различен социално-икономически статус в България е значителна и се измерва с 48 точки. Средно за всички ученици в ICCS тази разлика е 29 точки. Всъщност в България се наблюдава най-голяма разлика между постиженията на учениците по този показател в сравнение с всички останали държави от ICCS, което е индикатор за изключително силното влияние на социално-икономическите фактори върху постиженията на учениците изобщо. Сравнително голяма е тази разлика в Англия и Лихтенщайн (по 42 точки), а във Финландия – страната с най-високи постижения, тя е под средното за ICCS и се измерва с 21 точки. Най-малка разлика се наблюдава в Доминиканската република – 10 точки, но учениците от тази страна като цяло имат най-нисък среден резултат от 380 точки. От друга страна, ако социално-икономическият статус на ученика има съществено влияние върху неговите постижения по гражданско образование, то той практически не оказва никакво влияние върху интереса на учениците към различни политически и социални въпроси и върху тяхната мотивация да изучават гражданската проблематика.

Данните от въпросниците предоставят любопитна информация как учениците възприемат гражданското общество и неговите институции; политическите партии и политическите институции в своята страна; какво е отношението им към конкретни практики и политики в областта на гражданството и гражданското участие и др.

Най-високо равнище на доверие към националните институции, в това число националното правителство, показват учениците в Австрия, Дания, Доминиканската република, Финландия, Индонезия, Италия, Русия и др. Същевременно доверието към политическите партии е значително по-ниско. Например средно 41% от всички ученици в изследването посочват, че имат доверие в политическите партии в своите държави. В същото време съответно 62% и 61% от тях показват доверие на собствените правителства и медиите. Що се отнася до българските ученици, то едва 32% от тях посочват, че се доверяват на политическите партии в България; 56% – на нацио-

налното правителство, а 70% – на медиите. Интересно е, че всички ученици в ICCS оценяват много високо политиките и практиките във връзка с гражданското образование в училище и 75% от тях показат висока степен на доверие към тази институция. Българското училище също има висок авторитет сред учениците си, защото 80% от тях са посочили, че изпитват доверие към училището си като институция, към училищното ръководство и политиките, които то провежда.

Българските ученици проявяват и относителна незаинтересованост по отношение на политическите партии в България. Едва 39% от тях посочват, че имат някакво предпочитание към конкретна политическа партия. Освен това само 9% от българските осмокласници посочват, че са се включвали в дейности на младежки организации към политически партии. Без съмнение членуването в политически партии не е сред гражданските приоритети на българските осмокласници, тъй като едва 19% от тях смятат, че добрият гражданин трябва да бъде член на политическа партия. Средно учениците в ICCS са сравнително по-ангажирани с политическия живот, тъй като 47% от тях посочват, че имат пристрастия към една или друга политическа партия в своята страна. Можем да предположим, че една от причините за недоверието на българските ученици към политическите партии се корени в общата им преценка за политическата система в България. Повече от половината ученици (53,4%) смятат, че политическата система в страната като цяло не функционира добре.

Анализите показват, че младите хора се интересуват все по-малко от политическите партии и желанието им да участват в политическия живот намалява.

В този контекст би трябвало да се тълкуват и данните, свързани с готовността на учениците да се възползват от правото си да гласуват на избори в бъдеще. Избирателното право е едно от най-важните завоевания на демокрацията, от една страна, и проява на гражданско самосъзнание, от друга. Средно в държавите от ICCS 81% от учениците биха се възползвали от това право в бъдеще. Делът на българските ученици, които са мотивирани да участват в гражданското общество, упражнявайки правото си на глас, е значително по-нисък – 69%. Техният среден резултат на теста е по-нисък с 45 точки от средния резултат на учениците, които са посочили, че биха гласували на национални избори (съответно 447 и 492 точки). Само учениците в Чехия показват по-ниска мотивация от българските си връстници и едва 50% от тях декларират готовност да гласуват на избори. В същото време 92% от българските ученици смятат, че всички граждани трябва да имат правото свободно да избират своите ръководители, а 67% посочват, че добрият гражданин трябва да гласува на всички избори.

Тези данни се потвърждават от **Фигура 14**, която показва нагласите и очакванията на учениците за участието им в политическия живот като пълнолетни граждани. Както се вижда, най-малък е делът на тези, които свързват бъдещите си изяви с участие в политически и синдикални организации.

Фигура 14. Очаквания и нагласи на българските осмокласници по отношение на политическите им изяви като пълнолетни граждани

Като цяло българските ученици имат нагласа за активно гражданско поведение, като:

- 84% от учениците смятат, че хората винаги трябва да могат свободно и открито да критикуват правителството.
- 93% са убедени, че хората трябва да имат право да протестират срещу законите, които смятат за несправедливи, но политическият протест никога не трябва да включва насилие (според 89% от учениците), но
- 85% от учениците смятат, че добрият гражданин трябва винаги да се подчинява на законите.

От друга страна една значителна част от учениците (78%) са убедени, че службите за сигурност трябва да могат да проверяват писмата, телефонните разговори и електронната поща на всеки, който е заподозрян, че заплашва националната сигурност. В тази връзка е и мнението на 94% от учениците, които са категорични, че полицията трябва да има правото да държи в затвора без съдебен процес хора, които са заподозрени, че заплашват националната сигурност. Тази позиция, макар и поражаваща недоумение, е показателна за общите нагласи сред младите хора по отношение на престъпността и борбата с нея в нашата държава.

Голяма част от учениците (87%) се самоопределят като патриоти и посочват, че изпитват дълбоко уважение към България. Според тях всички ние трябва да се гордеем с това, което сме постигнали. Но 13% от учениците в извадката са посочили, че нямат основание да се гордеят със своята родина. На пръв поглед техният дял е относително малък. Мнението на тези 13% от учениците обаче е представително за позицията на 15 454 български осмнокласници.

Учениците са особено критични към политиката за опазване на околната среда, която се провежда у нас. Значителна част от тях (63%) смятат, че опазването на околната среда изисква много по-голямо внимание от страна на политическите и обществени институции. Вероятно това е една от причините, поради които 65% от учениците предпочитат да живеят постоянно в друга държава, и само половината (55%) смятат, че България е по-добро място за живеене от повечето други страни.

Изглежда, опазването на околната среда и изобщо екологичната проблематика са широко популярни сред българските осмнокласници. Например, ако трябва да определим към кои въпроси българските осмнокласници проявяват най-голям интерес, то това без съмнение са въпросите, свързани с опазването на околната среда. Например политическите събития в държавата са интересни само за 48% от учениците, като едва една трета от българските участници в изследването признават, че познават добре политическите проблеми в държавата; половината (55%) се интересуват от социалните проблеми в държавата, и 87% от тях показват интерес към опазването на околната среда и изобщо към екологичната тематика. С това се обяснява и активността, която учениците проявяват при осъществяването на конкретни инициативи, свързани с опазването на околната среда на местно или национално равнище. Почти 41% от тях посочват, че са участвали в екологични организации или дейности, свързани с опазването на околната среда. За сравнение, едва средно 29% от учениците в ICCS са имали подобни изяви. Другите извънучилищни форми на гражданска изява, които са особено популярни сред българските ученици, са:

- Участие в организации и дейности за защита на човешките права: 21% (средно за ICCS – 16%). Участието в дейности за защита на човешките права се определя като една от най-важните характеристики на добрия гражданин от близо 90% от учениците.
- Участие в организации и дейности за събиране на средства за обществена кауза: 40% (средно за ICCS – 39%).
- Участие в различни групи, формиращи на доброволни начала, с изяви на местно равнище: 37% (средно за ICCS – 34%).
- Участие в културни организации на етническа основа: 17% (средно за ICCS – 14%).

Цитираните данни показват, че в сравнение с връстниците си от другите държави извънучилищните форми на граждански прояви имат значително присъствие в ежедневието на българския осмокласник, за разлика от гражданските изяви в училище. Българските ученици не са така активни в гражданските си инициативи в училище, както техните връстници от останалите държави в ICCS. Например според данните, които директорите на училищата от извадката са предоставили посредством попълването на Въпросник за училището:

- в 14% от училищата не се осъществяват никакви дейности с участието на учениците, свързани с опазването на околната среда. Същевременно видяхме, че учениците са изключително активни в екологичните си изяви извън училище.
- в 31% от училищата не се реализират никакви проекти за защита на човешките права, в които да участват осмокласници, за разлика от подобни извънучилищни прояви, които са изключително популярни сред тях.
- в 20% от училищата не се провеждат никакви дейности за благоустройство и поддръжка на района или селището с участието на учениците.

Основните области, в които се изявяват учениците в училище, според преценката на директорите, са различни спортни и културни прояви.

Много малко български ученици участват и в дейности, свързани с ученическото самоуправление в училище:

- Само 31% от тях посочват, че са имали участие във формирането на политиките, свързани с управлението на училището (средно за ICCS – 40%).
- Около 52% са гласували за представители на класа в различни организации на ученическото самоуправление (средно за ICCS – 76%).

Може да се предположи, че, от една страна, ученическото самоуправление като принцип и практика все още не е застъпено достатъчно добре във всички училища. А от друга, дори и там, където съществуват някакви прояви и форми на ученическо самоуправление, те не получават подobaващата подкрепа от страна на училищното ръководство. Например, по данни на директорите, в една трета от училищата не съществува т.нар. училищен парламент, който иначе е една от широко разпространените форми на ученическо самоуправление.

Българските осмокласници проявяват зрялост и чувствителност по отношение на социалните проблеми в страната, както и по въпроси за равенството между половете, етническата толерантност и др. Например около 82% от учениците смятат, че разликите между доходите на бедните и богатите трябва да са незначителни. Освен това:

- 88% от учениците посочват, че мъжете и жените трябва да имат равни възможности за участие в управлението на държавата, независимо че според 66% от учениците най-важният приоритет за жените е отглеждането на деца. От друга страна, почти половината от учениците (45%) са убедени, че мъжете са по-подготвени да бъдат политически лидери, отколкото жените.
- 84% – мъжете и жените трябва да имат еднакви права във всичко.
- 83% – мъжете и жените трябва да получават еднакво заплащане при извършването на еднаква работа.

Същевременно според една трета от учениците (36%), когато няма достатъчно свободни работни места, мъжете трябва да имат предимство при наемането на работа пред жените.

Както може да се очаква, момичетата са много по-ангажирани проблема за равенството между половете, отколкото момчетата. Същевременно данните не позволяват да се твърди категорично, че момичетата се интересуват много повече от политическите и социалните проблеми като цяло, отколкото момчетата, или обратно. В Австрия, Кипър и Словения например момчетата проявяват по-голям интерес към тези въпроси, отколкото момчетата. В Литва, Чехия, Дания,

Ирландия и др. ситуацията е обратна. По отношение на българските ученици не се наблюдава никаква разлика в декларирания интерес към политическите и социални проблеми от страна на момичетата и момчетата. Проучването на нагласите и интересите на учениците в този контекст е от особено значение, защото те се интерпретират като предпоставка за бъдеща политическа активност и изява.

Устойчиво висок е делът на българските осмокласници, които демонстрират толерантно отношение към представителите на различни етнически и расови групи, поне според данните, които сами предоставят при попълването на въпросниците. Принципът на равенството пред закона на представителите на всички етнически и расови групи се подкрепя от 80% от тях. Около 86% от учениците смятат, че всички етнически и расови групи трябва да имат равен достъп до качествено образование; според 79% всички етнически и расови групи трябва да имат еднакви възможности да получат добра работа, а според 82% – училището трябва да учи младите хора да уважават членовете на всички етнически и расови групи.

ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ И ДЪРЖАВИТЕ ОТ ICCS 2009

Без съмнение, върху формирането на представите на учениците за ролята на гражданина и за гражданското общество оказват влияние редица фактори, които се проявяват на национално равнище: зрялост на демократичните процеси и институции и на гражданското общество; зачитане на човешките права и спазване на закона, от една страна, и от друга, подходите и начините, по които гражданското образование се осъществява като част от училищната подготовка на учениците. Безспорно е, че във всички държави се признава значението на гражданското образование на учениците и колко е важно то да бъде част от тяхната училищна подготовка.

Таблица 4 обобщава по какъв начин се осъществява гражданското образование за учениците от 8. клас в държавите, които участват в ICCS. Условно са обособени три основни подхода към гражданското образование:

- като отделна учебна дисциплина, независимо дали задължителна или по избор на учениците
- интегрирано в няколко учебни предмета и
- посредством т.нар. интердисциплинарен подход, като отделни теми на гражданското образование се включват в учебното съдържание на различни учебни предмети.

Става ясно, че в международен контекст не съществува един общоприет подход към гражданското образование. В същото време в преобладаващата част от държавите се наблюдава стремеж училищната подготовка на учениците по гражданско образование да се съчетава с техни извънкласни изяви в различни граждански инициативи на местно или национално равнище.

Гражданското образование в 20 от 38-те държави в ICCS се осъществява посредством отделна учебна дисциплина, задължителна за учениците от 8. клас във всички училища. В 32 държави гражданското образование се осъществява и като интегративна част в няколко други учебни предмета, а в 29 държави – посредством конкретни теми, включени в учебното съдържание на различни учебни предмети. В почти всички държави гражданското образование присъства и под различни форми на извънкласни и извънучилищни дейности.

Обособяват се няколко съдържателни области по гражданско образование, които присъства в учебните програми в почти всички държави от ICCS. Сред тях са:

- активно гражданско поведение и гражданско участие (37 държави)
- участие в дискусии и дебати (37 държави)
- формиране на чувство за национална принадлежност (35 държави)
- разработване на проекти (33 държави) и др.

У нас понятието „гражданско образование“ навлезе широко и стана обект на обществен интерес особено след началото на образователната реформа през 1999 г. През 2000 г. бяха публикувани Държавните образователни изисквания за учебното съдържание (ДОИ за УС) на гражданското образование в начален, прогимназиален и гимназиален етап на средното училище. Според тях гражданското образование е част от културно-образователната област „Обществени науки и гражданско образование“ наред с учебните предмети *география* и *икономика, история и цивилизация*, предметите от т.нар. философски цикъл, както и някои учебни дисциплини, специфични за началния етап на образование. За учениците от 12. клас е въведена отделна интегративна учебна дисциплина *свят и личност*.

Според възприетия в нашата образователна система подход гражданското образование на учениците от 8. клас (целевата група на изследването) се осъществява през учебното съдържание, преподавано по *география* и *икономика* и *история* и *цивилизация*. От друга страна, прилага

се и т.нар. интердисциплинарен подход, при който теми, специфични за гражданското образование, са включени в учебното съдържание и на други учебни предмети⁸.

Изобщо темата за гражданското образование и по какъв начин то трябва да се осъществява в българското училище се дискутира отдавна. От една страна, се предлага идеята и в прогимназиалния етап да се въведе самостоятелен учебен предмет, така както е въведен отделен предмет в 12. клас. Аргументите са, че липсата на такъв учебен предмет не позволява формиране на системна и цялостна подготовка на учениците в 8. клас по гражданско образование (т.е. при завършване на основната степен). Освен това в учебните програми на останалите учебни предмети, разработени по класове, съдържанието на гражданското образование не е ясно обособено. Прилагането само на интердисциплинарния подход се сблъсква със сериозни трудности, тъй като една и съща тема от гражданското образование присъства по коренно различен начин и контекст в учебното съдържание и практика на предметите, през които то се осъществява.

От друга страна, много сериозни са аргументите и на тези, които смятат, че същността на гражданското образование изисква то да не се преподава като отделен учебен предмет, а по-скоро да запази своя интегрален характер и присъствие в останалите учебни предмети.

Очевидно е, че и двата подхода имат своите положителни страни, но поставят и много въпроси. Безспорно е, че в момента гражданското образование в българското училище се осъществява по-скоро на теоретично равнище и се пренебрегва неговата практическа насоченост и приложен характер. Пренебрегва се и тази особеност на гражданската проблематика, която превръща гражданското образование в интерактивна дейност, поощряваща инициативността, креативността и отговорността на учениците. Безспорно е също така, че част от проблематиката на гражданското образование, включена в учебните програми, поражда въпроси доколко предложените теми са целесъобразни, подходящи и достъпни за учениците от съответните възрастови групи.

Особеностите на гражданското образование поставят много високи изисквания към квалификацията и подготовката на учителите, които преподават тази проблематика. Въпросникът за учителя, който ICCS използва, се стреми да проучи какви цели си поставят учителите, преподаващи теми, свързани с гражданското образование в училище; какви методи и форми на преподаване използват най-често; каква е тяхната преценка за мястото и ролята на гражданското образование в училището им и т.н.

Предложихме на учителите списък от възможни цели на гражданското образование в училище, от който те трябваше да изберат трите най-важни, по тяхна преценка. Ето по какъв начин учителите в България степенуват целите на гражданското образование в училище:

- 61% от учителите посочват като най-важна цел на гражданското образование да развива познанията за правата и отговорностите на гражданите.
- 56% – да развива познанията за историческото и културно наследство на страната
- 43% – да насърчава вниманието към околната среда и опазването ѝ.

Най-малко учители са посочили като важни цели на гражданското образование да подкрепя разработването на ефективни стратегии за борба срещу расизма и ксенофобията (4%) и да поощрява активното политическо участие (3%).

Както може да се очаква, преобладаващата част от учителите при подготовката на уроци-те си по теми, свързани с гражданското образование, основно се ръководят от:

- Учебната програма и методическите указания за прилагането ѝ – 60%;
- ДОО за УС по гражданско образование – 57%, и
- Други материали (освен учебниците), публикувани от частни издателства, институции или фондации – 59%.

⁸ Според ДОО за УС учебните предмети от КОО „Обществени науки и гражданско образование“ имат „водеща роля в развитието на социалната култура на учениците и в реализиране на гражданската мисия на образованието“. „... Предметите от останалите културно-образователни области имат съществено значение за гражданското образование чрез прилагането на неговите основни принципи ... и чрез възможностите на учебното съдържание на съответните предмети.“

Държава	Отделна учебна дисциплина (задължителна)	Отделна учебна дисциплина (по избор)	Интегрирано в няколко учебни предмета	Интердисциплинарен подход	Извънкласни инициативи	Други
Австрия			■	■		
Белгия			■	■	■	
България			■	■	■	
Чили			■	■	■	
Китайски Тайбей	■			■	■	
Колумбия	◆	◆	■	■	◆	
Кипър			■	■	■	
Чехия	■		■	■		
Дания			■	■		
Доминиканска република	■		■	■	■	■
Англия	■		■	■	■	
Естония	■		■	■		
Финландия			■	■	■	
Гърция	●		■			
Гватемала			■	■	■	
Хонконг				■	■	
Индонезия	■					
Ирландия	■		■	■	■	■
Италия			■	■	■	■
Република Корея	■		■	■	■	
Латвия			■	■	■	
Лихтенщайн			■		■	
Литва	■		■	■	■	
Люксембург	▲	▲	▲	▲	▲	▲
Малта			■	◆	■	
Мексико	■		■	■	■	■
Холандия			■		■	
Нова Зеландия			■	■	■	■
Норвегия			■			
Парагвай	■		■		■	
Полша	■				■	
Русия	■			■	■	
Словакия	■			◆	◆	
Словения	■		■			
Испания	■		■	■	■	
Швеция			■	■		
Швейцария	■		■	■		
Тайланд			■		■	

- Във всички видове училища и за всички учебни програми
- ▲ Гражданското образование не е част от учебните програми
- ◆ Само за някои учебни програми

Таблица 4. Подходи към гражданското образование в държавите от ICCS (ISCED 2)

Любопитно е, че само 19% от учителите използват за тази цел одобрените учебници. В тази връзка следва да посочим, че на въпроса какво трябва да се подобри в гражданското образование 39% от попитаните учители посочват именно необходимостта от по-добри учебни материали и учебници. Отново 19% използват при подготовката си оригинални източници и документи, подходящи за съответната тема. Много малък е дялът и на тези, които се доверяват и използват при подготовката на уроците си електронни информационни източници – едва 10%.

Както вече споменахме, гражданското образование е интерактивна дейност, която в известна степен е несъвместима с традиционните методи и форми, които все още преобладават в педагогическата практика. Попитаме учителите какви форми и методи най-често използват при

преподаването в клас на теми по гражданско образование. Отговорите им ни позволяват да обединим тези методи и форми в три групи – в зависимост от това колко често учителите ги прилагат. Масово учителите се доверяват на някои от традиционните методи и форми на преподаване, като например: пряк диалог между учителя и ученика посредством задаване на въпроси и отговори (39% – много често, 30% – често), както и работа с текстовете от учебниците (40% – много често, 26% – често). По-слабо са застъпени тези форми и методи на преподаване, които изискват активното участие на учениците, като:

- Учителят изнася урок под формата на лекция, а учениците си водят бележки и след това задават въпроси (15% – много често, 23% – често)
- Учителят включва дискусии по противоречиви въпроси (18% – много често, 27% – често)
- Учениците проучват и анализират информация от различни източници (14% – много често, 29% – често)

Най-слабо се прилагат тези методи и форми на преподаване, при които учениците самостоятелно планират, организират и осъществяват конкретни дейности, а именно:

- Учениците работят самостоятелно по различни теми и подготвят презентации (5% – много често, 24% – често)
- Учениците работят по групи по различни теми и подготвят презентации (5% – много често, 19% – често)
- Учениците разработват проекти, които изискват събиране на информация извън училище (4% – много често, 15% – често)
- Учениците участват в ролеви игри и симулации (8% – много често, 14% – често)

Без да се пренебрегва значението на всички от изброените форми и методи на преподаване, както и на много други, може да се каже, че именно последната група описва тези форми и методи, които би трябвало да се прилагат най-широко при обучението по гражданско образование. Данните показват, че точно тези методи и форми се използват в най-малка степен от учителите. Едно от вероятните обяснения за това е, че голяма част от учителите не се смятат за достатъчно подготвени, за да ги използват. От друга страна, прилагането на интерактивни методи на преподаване и учене изисква повече учено време. Около 48% от учителите смятат, че учебните часове, предвидени за гражданското образование, са крайно недостатъчни.

Подобен подход се прилага и при оценяването на учениците по гражданско образование. Значителна част от учителите все още предпочитат да се доверяват на традиционните форми на оценяване, които се свеждат до устни изпитвания (29% - много често и 30% - често); наблюдение на учениците (22% – много често, 19% – често) и др. Същевременно сравнително слабо се използват тези форми на оценяване, които позволяват активно участие на учениците и повече възможности за самостоятелна работа, като: самооценяване на учениците (3% – много често, 12% – често); взаимно оценяване на учениците (2% – много често, 7% – често) и проекти (2% – много често, 8% – често).

Както вече посочихме, гражданското образование в прогимназиалния етап на обучение се осъществява от учителите по *история и цивилизация* и *география и икономика* през учебното съдържание на тези два учебни предмета. Много важен е въпросът доколко учителите са подготвени да преподават гражданската проблематика. Именно допълнителното обучение по теми от съдържанието на гражданското образование е третата най-важна област, която се нуждае от подобряване, наред с повече учебно време и по-добри учебни материали и учебници. Независимо че като цяло учителите разбират колко важна е непрекъснатата квалификация особено в областта на гражданското образование, те се чувстват сравнително уверени да преподават по-голяма част от темите, застъпени в учебните програми. Преобладаващата част от тях посочват, че не се затрудняват при преподаването на теми като човешките права, различни културни и етнически групи, права и отговорности на работното място, околна среда, емиграция и имиграция, равни възможности за мъжете и жените, граждански права и отговорности, конституция и политическа система и др. Все пак има и теми, които по-скоро биха затруднили една част от учителите. Почти

половината от тях посочват, че не се чувстват достатъчно уверени да преподават: икономика и бизнес, доброволчески групи, медии, глобално общество и международни организации и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Международното изследване на гражданското образование, ICCS, се провежда с конкретната цел да проучи как и до каква степен образователните системи в държавите, които участват в изследването, подготвят своите ученици за ролята им на самостоятелни и отговорни граждани. Изследователската концепция на проекта се основава на разбирането, че за да изпълни ролята си на гражданин, младият човек трябва да притежава определени познания, умения, убеждения, нагласи, ценности, както и мотивация за активно гражданско поведение. Всичко това не е даденост, а обект на целенасочена образователна политика, важноста на която се признава във всички образователни системи. Най-общо изследователският интерес е породен от необходимостта да се проучи до каква степен образователните системи в отделните държави реално успяват да реализират този приоритет, и в частност – доколко общата концепция за гражданското образование, учебните програми и методите на преподаване, както и квалификацията на учителите съответстват на потребностите на съвременните общества и способстват за реализирането на декларираните цели.

Една от основните цели на гражданското образование е да стимулира гражданската активност на младежите, да ги поощрява и мотивира да проявяват инициативност и ангажираност с обществените проблеми. За постигането на тази цел е необходимо младите хора да притежават определени знания и умения, които да им позволят да вземат информирани решения и в перспектива да могат успешно да защитават лична или обществена кауза; да се ориентират в многообразието от обществени и политически процеси и активно да участват в тях.

Изключителната важност на гражданското образование произтича и от обстоятелството, че то е неделима част от подготовката на младия човек за пълноценно участие в обществения живот, особено в общества, които определят демокрацията и нейните принципи като ценност.

Без съмнение гражданското образование не е типичен учебен предмет. То се отличава със своята практическа насоченост, която изисква прилагането по-скоро на интерактивни методи на преподаване и обучение, отколкото на методите, които традиционно се използват в училище. По този начин учениците участват активно в процеса на обучение посредством различни дейности, игрови ситуации, екипна работа, разработване на проекти и пр. Може би гражданското образование в много по-голяма степен от всеки друг учебен предмет е ориентирано към формиране на умения за справяне с проблеми, произтичащи от реални житейски ситуации. От друга страна, този подход поставя много високи изисквания към учителите, които го преподават тази проблематика както от съдържателна, така и от методическа гледна точка.

Представянето на българските осмокласници в ICCS в сравнение с останалите участници в изследването поставя много въпроси за качеството на гражданското образование в българското училище. Както вече посочихме, средният резултат на българските ученици е значително по-нисък от средното за ICCS. Независимо от сравнително доброто представяне на осмокласниците от профилираните и професионалните паралелки, като цяло резултатът на българските участници е незадоволителен. Като добавим и големите колебания между постиженията на отделните ученици, както и силното влияние на социално-икономическия статус на учениците върху техните резултати, става ясно колко важно е да се анализират задълбочено и експертно основните компоненти, които определят качеството на гражданското образование в училище.

Препоръчваме този анализ да се фокусира върху:

- *Концепцията за гражданското образование в българското училище*

От първостепенна важност е концепцията за гражданското образование да се постави на много широко обсъждане от гледна точка на обществените очаквания по отношение на

подготовката на учениците. Международната практика в това отношение е твърде разнообразна и не дава основание да се посочи конкретен работещ модел.

- *Учебното съдържание, методите и формите на преподаване*

Представянето на българските ученици в ICCS, което е под средното равнище на всички участници в изследването, дава основания да се смята, че една от основните проблемни области е свързана с учебното съдържание. Необходим е анализ и актуализация на учебното съдържание по гражданско образование от гледна точка на целесъобразността на включените теми и доколко те са подходящи за учениците, които трябва да ги изучават. Гражданските процеси са изключително динамични и училището трябва да реагира бързо и адекватно на всяка промяна в тази област. От изключително значение е в училищната практика преобладаващо да се използват интерактивни методи на преподаване и учене, което произтича от самата същност на гражданското образование.

- *Квалификацията на учителите*

Без съмнение квалификацията на учителите е ключов фактор за постигане на високо качество на образованието. Допитването до учителите в рамките на изследването на гражданското образование показва, че те осъзнават колко важно е да участват в различни квалификационни форми. Преобладаващата част от учителите смятат, че не се предлагат достатъчно възможности за квалификация в областта на гражданското образование. Осигуряването на съпътстваща квалификация на преподавателите по гражданско образование би позволило интерактивните методи на преподаване да навлязат много по-бързо и масово в педагогическата практика, от една страна. От друга, би допринесло за актуализиране на познанията на самите преподаватели по толкова динамичната гражданска проблематика.

- *Училището като институция, която трябва да поощрява гражданската инициатива и участие на учениците*

Училището само по себе си е институцията, която има водеща роля за подготовката на младите хора като автономни и отговорни граждани, които имат съзнание за своята ценност и роля в обществото. Училището следва да поощрява учениците да мислят самостоятелно, да отстояват позициите си и да поемат отговорност за действията си. За тази цел училището само по себе си трябва да се превърне в територия за гражданска изява на своите ученици.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1. Примерни задачи в ICCS

Показан е стикер, който хората могат да купят в интернет.

На стикера са представени символи, които изобразяват различни начини на възприемане на света. Символите са поставени един до друг, за да изглеждат като английската дума „coexist”, която означава „живеем заедно”.

Коя е **най-вероятната** цел на този стикер?

- Да покаже, че различните начини на възприемане си приличат.
- Да покаже, че хората би трябвало внимателно да обмислят това, в което вярват.
- Да покаже, че хората могат да са толерантни към другите, дори и ако те вярват в различни неща.
- Да покаже, че хората, които възприемат света по различен начин, никога не могат да живеят щастливо заедно.

Верен отговор: Да покаже, че хората могат да са толерантни към другите, дори и ако те вярват в различни неща.

Вид на въпроса: Въпрос с избираем отговор

Ученици, посочили верния отговор: 68,39%

В много държави медиите като вестници, радиа и телевизии са частна собственост на медийни компании. В някои държави съществуват закони, които ограничават броя на медиите, които едно лице или икономическа групировка могат да притежават.

Защо държавите въвеждат такива закони?

- За да увеличат печалбите на медийните компании.
- За да дадат възможност на правителството да контролира информацията, представена чрез медиите.
- За да бъдат сигурни, че има достатъчно журналисти, които да правят репортажи за правителството.
- За да може чрез медиите да бъдат представени различни гледни точки.

Верен отговор: За да може чрез медиите да бъдат представени различни гледни точки.

Вид на въпроса: Въпрос с избираем отговор

Ученици, посочили верния отговор: 41,18%

Коментар: Голяма част от учениците (38,48%) са се подвели и са посочили като верен отговор „За да дадат възможност на правителството да контролира информацията, представена чрез медиите.”

В Зедландия съществува малцинство, чийто основен език се отличава от официалния език в държавата. Това малцинство има свои собствени училища, в които на децата се преподава само на техния традиционен език.

Правителството на Зедландия решава, че във **всички** училища на **всички** деца трябва да се преподава само на официалния език на държавата. Правителството взема това решение, защото смята, че така ще помогне на децата от малцинството.

Кой от следващите аргументи **най-добре** подкрепя решението на правителството?

- Това ще попречи на децата да говорят на традиционния си език у дома.
- Това ще направи училището по-интересно за децата.
- Това ще предостави по-голяма възможност на децата да участват пълноценно в по-широката общност.
- Това ще позволи на децата да изучават своя традиционен език у дома много по-лесно.

Верен отговор: Това ще предостави по-голяма възможност на децата да участват пълноценно в по-широката общност.

Вид на въпроса: Въпрос с избираем отговор

Ученици, посочили верния отговор: 65,57%

Кой е **най-добрият** аргумент срещу решението на правителството?

- Правителството не трябва да оказва влияние върху учебните предмети, които се изучават в училище.
- Правителството трябва да приеме, че е необходим повече от един официален език.
- Правителството е длъжно да защитава културата на малцинствата.
- Децата от малцинствата може да се оплакват от изучаването на официалния език.

Верен отговор: Правителството е длъжно да защитава културата на малцинствата.

Вид на въпроса: Въпрос с избираем отговор

Ученици, посочили верния отговор: 51,32%

Публичен дебат означава хората открито да споделят своето мнение. Публичен дебат се провежда чрез писма до вестници, телевизионни предавания, радио беседи, интернет форуми и обществени събрания. Публичният дебат може да е по местни, държавни, национални и международни въпроси.

По какъв начин публичният дебат помага на обществото?

Посочете **два** различни начина.

1. _____
_____
2. _____
_____

Вид на въпроса: Въпрос с кратък свободен отговор

Ученици, посочили напълно верен отговор: 24%

Ученици, посочили частично верен отговор: 72%

КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ

ПЪЛЕН КРЕДИТ (трето равнище)

Ученикът се позовава на ползите от две различни категории от изброените пет:

- Допринася за по-добро познаване или разбиране на същността на въпрос или ситуация.
- Предоставя решение на проблеми ИЛИ форум, от който може да последва решение.
- Допринася за общественото разбирателство, приемането на различията или намаляването на чувството за безизходица.
- Засилва увереността на хората или мотивацията им да участват в обществото.
- Въплъщава принципа на свободата на изразяване за хората.

[Бележка 1: Две различни ползи от една и съща категория се оценяват като една полза.]

Полза от категория 1: Допринася за по-добро познаване или разбиране на същността на въпрос или ситуация

[Бележка 2: Акцентът при тази полза е върху същността на дебата, а не върху процеса.]

[Бележка 3: Отговори, които се отнасят само до „чуването“ или „слушането“ (т.е. само до изразяването) на мнението на другите хора, НЕ получават кредит. В условието на задачата публичният дебат е определен като „обмяна на мнения“ и в този смисъл подобен отговор е повторение на условието на задачата.]

Примерни отговори:

1. Защото хората могат да разберат идеите на другите.
2. Така хората узнават повече по важни въпроси.
3. Хората, които провеждат дебат, ще разберат идеите на обществото, не своите собствени. [задълбочаване на познанието/разбирането на водачите]
4. Така те разбират какво мисля хората от тяхната общност. [Тълкува се като „задълбочаване“ на познанието.]
5. Хората разбират за неща, които могат да им влияят.
6. Позволява на хората да мислят по въпрос. [Предполага се, че води до задълбочаване на познанието/разбирането.]
7. Дава на хората представа какво хората биха искали. [„дава на хората представа“ звучи като задълбочаване на познанието.]
8. Той може да каже на правителството какво хората искат. [„той“ се приема в смисъл на „обществен дебат“.]
9. Публиката може да чуе идеите на другите хора и да се поучи от тях.
10. Те ще накарат хората да мислят за мнението на всички.

Полза категория 2. Предоставя решение на проблеми ИЛИ форум, от който може да последва решение

[Бележка 4: решенията може да бъдат изразени като действия, политики или правителствени решения (на лидерите), както и по-общо.]

Примерни отговори

1. Правителството може да вземе предвид някои от тези идеи. [Тълкувано като правителството може да използва информацията за взимане на решения.]
2. Може да покаже на хората как да действат. [„Действат“ се тълкува като съдържашо решение.]
3. Те могат след това на намерят начин да преодолеят различията по проблем. [Да преодолеят различията = решение]
4. Понякога хората могат да променят нещата към по-добро. [Връзката между хората и промяната (за по-добро) изглежда е достатъчна, за да се предположи, че решение е било намерено.]
5. Мненията на хората дават на обществото съвет как да се промени. [Дава съвет как да се промени се интерпретира като форум за решения с акцент върху изхода от изразяването на мненията.]
6. Раждат се нови идеи. [форум за решения]
7. Правителството може да промени някои неща.
8. Лидерите може да променят начина, по който нещата се случват, в резултат от дебата. [Промяна на начина, по който нещата се случват = решение]
9. Да се намерят нови начини хората да станат щастливи. [да се намерят нови начини = решение]
10. Може хората да имат да кажат хубави неща. [Минимално, „хубав“ се тълкува като полезен.]
11. Дава на хората избор. [Минимално, „избор“ се тълкува като „форум за вземане на решения“.]

Полза категория 3: Допринася за общественото разбирателство, приемане на различията или намаляване на чувството за безизходица

Примерни отговори

1. Хората се учат да приемат мнението на другите.
2. Общността престава да е доволна, когато има неразбирателство.
3. Така на по-малко хора ще им идва наум да спорят. [Тълкува се като „чрез изразяването на своите мнения по-вероятно е хората да намалят чувството си за безизходица.“]
4. Той може да изрази повече от-едно мнение, така че те ще уважават всеки. [Кредит се дава за „така те ще уважават всеки“.]
5. Всеки може да се отнася към останалите по-добре. [обществена хармония]

Полза категория 4: Засилва увереността на хората или мотивацията им да участват в обществото

Примерни отговори

1. Ще накара хората да чувстват, че имат не само право на глас в общността.
2. Прави хората по-мотивирани, така че да не си стоят само в къщи пред телевизора.
3. Хората се чувстват ангажирани. [„чувстват ангажирани“ = увереност и мотивация]
4. Някои хора може да искат по-помагат повече. [Приема се като „засилване на мотивацията“.]
5. Хората виждат, че имат значение.
6. Хората се вълнуват и искат също да изразят мнението си.

Полза категория 5: Въплъщава принципа на свободата на изразяване за хората

[Бележка 5: Ясно трябва да се разграничават отговорите, които получават кредит по Полза категория 5 и тези, които САМО повтарят условието на задачата (не получават кредит). Изрази като „може да говори“, „дава възможност да се говори“, които показват, че общественият дебат дава някаква възможност на хората (и по дедукция предполага, че на определени места/при определени условия хората не могат свободно да изразят мненията си) получават кредит в съответствие с Полза категория 5.]

Примерни отговори

1. Може да помогне на обществото, защото всички имат различни възгледи. Общественият дебат им дава възможност. [„им дава възможност“ се тълкува като „реализиране на свободата на изразяване“.]
2. Дава на общността възможност да говори. [„дава на общността възможност“ се интерпретира като реализиране на свободата на изразяване.]
3. Така хората трябва да могат да кажат какво мислят. [„така... трябва да могат да кажат“ се тълкува като реализиране на свободата на изразяване.]
4. Всеки гражданин може да изрази своето мнение. [„всеки гражданин може...“ въплъщава свободата на изразяване.]
5. Всяка личност може да изрази свободно мнението си по важен въпрос. [„всяка личност може...“ въплъщава свободата на изразяване.]
6. На хората се позволява да казват това, което мислят. [„на хората се позволява...“ в този случай се тълкува като „имат възможност“ и поради това отговорът се приема като въплъщаващ свободата на изразяване.]
7. Така всеки може да сподели какво мисли. [„всеки може да сподели...“ въплъщава свободата на изразяване.]
8. Да помогне на хората да изразяват идеите си и да откриват други хора, които мислят по същия начин. [Минимално – втората половина на отговора е неуместна и кредит се дава за „да помогне“, което се тълкува като показателно за подкрепа на свободата на словото.]

ЧАСТИЧЕН КРЕДИТ (второ равнище)

Ученикът се позовава само на ползите от една от петте изброени категории (включително отговори, в които са изброени различни ползи от една категория).

БЕЗ КРЕДИТ

Ученикът повтаря въпроса (или директно, или като твърдение, че хората изразяват своите мнения, БЕЗ да добави, че така се осъществява принципът на свободата на изразяване); посочва, че публичният дебат ще доведе до съгласие между хората (неправилно тълкуване) или дава неуместен, или неясен отговор.

Примерни отговори

1. Общественият дебат е от полза за цялата общност. [повтаря въпроса]
2. Хората открито обменят мнения. [повтаря условието на задачата]
3. Хората казват какво мислят. [повтаря условието на задачата]
4. Може да стане по-добре за хората. [Твърде общо, за да се приеме като намиране на решение; не посочва нито един аспект на механизма за промяна.]
5. Може да опита и да спре престъпленията. [Не посочва как това може да се случи.]
6. Може да спре глобалното затопляне. [Не посочва как това може да се случи.]
7. Може да покаже мненията на общността по различни въпроси. [Двусмислено, но дори и да се тълкува по отношение на обществения дебат, то е повторение на условието на задачата.]
8. Като всички се съгласяват с една политика, без да спорят. [Неточно – не се предполага, че всички ще постигнат съгласие в един обществен дебат, а и „без да спорят“ противоречи на условието на задачата.]
9. Ако нещо трябва да бъде променено. [неясен отговор]
10. Привлича вниманието на общността и я заставя да се съгласи с техните мнения.
11. Ако някой чуе, че неговият идол е срещу нещо, той също може да се обяви против. [неуместен отговор]
12. Общността може да състави голям група, която да желае да дебатира в големи групи (създаване на клубове). [неуместен отговор]
13. Нали хората не желаят да вземат неправилни решения. [неуместен отговор]
14. Ако нещо се нуждае от подобряване.
15. Вие чувате различните възгледи на хората. [„чувам“ не означава „разбирам“]
16. Ще помогне на хората да видят различните неща, които се случват на различни места. [неясен отговор – отговорът не е свързан със същността на дебата; не се уточняват какви са тези различни неща, които се случват и на какви места.]
17. Много хора може да чуят мненията на другите хора по медиите.

В повечето държави една група от хора изработва законите в парламента. Друга група от хора прилага законите в съдилищата.

Кой е **най-добрият** аргумент в подкрепа на тази система?

- Тя позволява на много хора да променят законите.
- Тя прави законодателството лесно разбираемо за обикновените граждани.
- Тя означава, че законите трябва да бъдат държани в тайна, докато не бъдат приложени в съда.
- Тя означава, че нито една обществена група не притежава цялата власт върху законите.

Верен отговор: Тя означава, че нито една обществена група не притежава цялата власт върху законите.

Вид на въпроса: Въпрос с избираем отговор

Ученици, посочили верния отговор: 46,66%

Коментар: Немалка част от учениците (27,6%) са посочили като верен отговор „Тя прави законодателството лесно разбираемо за обикновените граждани.“

Петър си купува нови обувки за училище. След това Петър научава, че неговите нови обувки са произведени от компания, която наема малки деца в една фабрика за изработване на обувки и им плаща много малко за техния труд. Петър заявява, че никога повече няма да обуе обувките си.

Защо Петър би отказал да носи своите нови обувки?

- Той смята, че обувките, изработени от деца, не са много здрави.
- Той иска да покаже, че не подкрепя компанията, която ги произвежда.
- Той не желае да подкрепя децата, които са ги изработили.
- Той е ядосан, защото е платил за обувките повече, отколкото те в действителност струват.

Верен отговор: Той иска да покаже, че не подкрепя компанията, която ги произвежда.

Вид на въпроса: Въпрос с избираем отговор

Ученици, посочили верния отговор: 74,29%

Петър иска и други да се откажат да купуват обувките.

Кой е **най-добрият** начин той да направи това?

- Да изкупи всички обувки, така че никой друг да не може да си купи обувки.
- Да върне обувките в магазина и да поиска парите си обратно.
- Да прегради входа на магазина, така че хората да не могат да влязат в него.
- Да осведоми останалите как са изработени обувките.

Верен отговор: Да осведоми останалите как са изработени обувките.

Вид на въпроса: Въпрос с избираем отговор

Ученици, посочили верния отговор: 82,71%

Правителствата документират своята дейност, решенията си, както и информацията, използвана при вземането на решения. В някои държави съществуват закони, които позволяват на хората да се запознаят с много от тези правителствени документи.

Защо е важно в едно демократично общество хората да имат достъп до правителствените документи.

- Това доказва на хората, че решенията на правителството са правилни.
- Това позволява на хората да правят информирани преценки за решенията на правителството.
- Това означава, че правителството ще взема само решения, които всички одобряват.
- Това кара хората да престанат да критикуват решенията на правителството.

Верен отговор: Това позволява на хората да правят информирани преценки за решенията на правителството.

Вид на въпроса: Въпрос с избираем отговор

Ученици, посочили верния отговор: 44,91%

Коментар: Почти една трета от учениците (31,96%) са избрали „Това означава, че правителството ще взема само решения, които всички одобряват.“

В повечето държави съществуват закони, които позволяват на правителството да засекретява определени документи.

Кои от следните документи правителството **най-вероятно** би искало да засекрети?

- статистическите данни, които показват какви средства са изразходвани за болниците
- плановете за отбрана на държавата срещу нападение
- броя на хората, на които е разрешено да имигрират в държавата
- имената на посланиците на други държави.

Верен отговор: плановете за отбрана на държавата срещу нападение

Вид на въпроса: Въпрос с избираем отговор

Ученици, посочили верния отговор: 51,17%

Коментар: Немалка част от учениците са предпочели други две възможности: „статистическите данни, които показват какви средства са изразходвани за болниците“ (17,79%) и „броя на хората, на които е разрешено да имигрират в държавата“ (18,62%).

ПРИЛОЖЕНИЕ 2.
Таблицы

Таблица 1 Акценти в учебното съдържание по гражданско образование на учениците от 8. клас в държавите от ICSS

	Знания по гражданско образование за			Общуване чрез		Създаване на възможности за участие на учениците в		Анализиране и наблюдаване на промяната		Осмисляне и анализиране	Формиране на чувство за	Формиране на положително отношение към
	основни факти	ключови концепции	ценности и нагласи	дискусия и дебат	проект и писмен работ	взимане на решения в училището	инициативи на местната общност	в училище	в местната общност	възможностите за активно участие	национална идентичност и принадлежност	участие в гражданското общество
Австрия	●	●	●	●	●	●	●	○	○	●	●	○
Белгия	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●	○	●
БЪЛГАРИЯ	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Чили	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Китайски Тайбей	●	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Колумбия	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Кипър	○	●	●	○	●	●	●	●	●	●	○	○
Чехия	●	●	●	○	●	●	●	●	●	○	○	○
Дания	●	●	●	●	●	●	○	○	○	○	○	○
Доминиканска република	●	●	●	●	●	●	○	○	○	○	○	○
Англия	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Естония	●	●	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Финландия	●	●	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Гърция	●	●	●	●	●	●	○	○	○	○	○	○
Гватемала	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Хонконг	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Индонезия	●	●	●	●	●	○	●	○	○	○	○	○
Ирландия	●	●	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Италия	●	●	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Република Корея	●	●	●	●	○	○	○	○	○	○	○	○
Латвия	○	○	●	●	●	○	○	○	○	○	○	○
Лихтенщайн	●	●	●	●	●	○	○	○	○	○	○	○

Литва	●	●	●	●	●	●	●	○	○	○	○	○	○	●	●	●	●
Люксембург	○	○	●	●	○	●	○	●	●	○	○	○	○	○	○	○	●
Малта	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Мексико	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Холандия	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Нова Зеландия	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Норвегия	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Парагвай	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Полша	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Русия	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Словакия	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Словения	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Испания	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Швеция	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Швейцария	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Тайланд	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○

○ не се поставя акцент   ○ акцентира се до известна степен   ● поставя се силен акцент

Таблица 2

Влияние на социално-икономическия статус на учениците върху техните постижения

Държава	Нисък социално-икономически статус		Среден социално-икономически статус		Висок социално-икономически статус		Разлика (точки)
	Дял (%)	Среден резултат (точки)	Дял (%)	Среден резултат (точки)	Дял (%)	Среден резултат (точки)	
Австрия	32 (1,3)	473 (5,1)	48 (1,3)	513 (3,9)	20 (0,9)	548 (6,0)	31 (0,8)
Белгия	27 (1,6)	478 (5,4)	47 (1,4)	516 (4,3)	26 (2,1)	554 (5,1)	30 (0,9)
БЪЛГАРИЯ	37 (1,7)	420 (5,0)	43 (1,1)	486 (5,0)	21 (1,4)	536 (6,9)	48 (1,3)
Чили	50 (1,6)	458 (3,5)	34 (1,1)	496 (3,8)	15 (1,1)	545 (4,4)	33 (0,5)
Китайски Тайбей	40 (1,2)	536 (3,0)	44 (0,9)	569 (2,8)	16 (0,9)	610 (4,0)	31 (0,8)
Колумбия	49 (1,5)	445 (3,2)	35 (1,0)	471 (3,1)	16 (1,0)	502 (5,0)	22 (0,7)
Кипър	26 (0,9)	427 (3,6)	48 (0,9)	458 (3,0)	26 (0,9)	491 (3,6)	26 (0,4)
Чехия	35 (1,0)	483 (2,6)	47 (0,9)	515 (2,6)	18 (0,9)	558 (4,8)	33 (0,7)
Дания	24 (1,1)	535 (4,9)	43 (0,8)	573 (3,6)	32 (1,2)	620 (4,1)	33 (0,7)
Доминиканска република	46 (1,3)	372 (2,7)	33 (1,0)	389 (3,4)	21 (1,1)	397 (4,1)	10 (0,7)
Англия	29 (1,1)	477 (5,0)	44 (1,1)	524 (4,0)	27 (1,2)	576 (7,7)	42 (1,6)
Естония	29 (1,4)	491 (4,9)	43 (1,4)	525 (4,4)	28 (1,6)	571 (6,3)	33 (0,5)
Финландия	30 (1,1)	554 (3,2)	40 (0,9)	574 (2,7)	30 (1,1)	607 (3,9)	21 (0,7)
Гърция	31 (1,3)	448 (4,8)	41 (1,2)	477 (4,4)	28 (1,4)	519 (6,5)	29 (1,1)
Гватемала	63 (2,0)	420 (3,3)	30 (1,4)	456 (4,7)	7 (1,1)	499 (14,4)	33 (1,0)
Индонезия	59 (1,3)	421 (3,1)	24 (1,1)	452 (5,2)	17 (0,9)	454 (6,0)	16 (0,5)
Ирландия	29 (1,2)	495 (6,0)	45 (0,9)	541 (4,6)	27 (1,1)	577 (4,2)	34 (1,2)
Италия	38 (1,6)	498 (3,9)	43 (1,1)	542 (3,0)	19 (1,1)	576 (4,3)	31 (0,5)
Република Корея	24 (0,8)	543 (3,9)	48 (0,8)	567 (2,1)	27 (0,9)	591 (2,9)	20 (1,1)
Латвия	32 (1,3)	462 (4,7)	41 (1,0)	486 (4,2)	26 (1,3)	504 (5,4)	16 (0,7)
Лихтенщайн	22 (1,9)	465 (9)	47 (2,9)	539 (6,6)	31 (2,3)	577 (6,7)	42 (0,9)
Литва	34 (1,4)	480 (3,0)	39 (1,0)	508 (3,0)	27 (1,5)	538 (4,1)	25 (0,4)
Люксембург	41 (1,0)	438 (3,5)	40 (0,9)	488 (2,7)	19 (0,5)	537 (3,2)	38 (0,6)
Малта	43 (1,4)	469 (5,5)	36 (1,0)	500 (5,6)	21 (1,2)	534 (6,0)	28 (1,1)
Мексико	58 (1,2)	437 (2,7)	23 (0,7)	462 (3,3)	19 (1,0)	489 (5,0)	21 (0,3)
Нова Зеландия	26 (1,0)	468 (4,9)	45 (1,1)	527 (5,3)	29 (1,1)	564 (6,9)	37 (0,8)
Норвегия	18 (1,1)	475 (4,8)	42 (1,3)	503 (3,9)	40 (1,5)	551 (4,3)	31 (0,8)
Парагвай	54 (1,6)	404 (3,6)	28 (1,4)	442 (4,8)	17 (1,0)	474 (7,2)	28 (0,5)
Полша	34 (1,4)	503 (4,4)	43 (1,1)	542 (4,9)	22 (1,3)	589 (5,9)	36 (0,9)
Русия	27 (1,1)	479 (4,7)	50 (1,0)	507 (4,0)	24 (1,1)	541 (5,2)	25 (0,7)
Словакия	35 (1,4)	499 (4,7)	48 (1,0)	538 (4,7)	18 (1,3)	572 (5,4)	33 (0,6)
Словения	27 (1,1)	488 (3,4)	39 (1,1)	516 (3,8)	33 (1,2)	546 (3,5)	24 (0,6)
Испания	43 (1,8)	477 (4,4)	34 (1,3)	519 (4,0)	23 (1,4)	544 (4,7)	27 (0,6)
Швеция	25 (1,4)	498 (3,8)	42 (1,1)	535 (3,5)	33 (1,4)	580 (4,5)	34 (0,7)
Швейцария	27 (1,4)	495 (4,6)	45 (1,5)	530 (3,7)	28 (2,3)	574 (4,0)	30 (1,0)
Тайланд	68 (1,4)	439 (3,3)	24 (1,0)	477 (6,1)	9 (0,7)	501 (8,3)	25 (1,0)
ICCS средно	36 (0,2)	471 (0,7)	40 (0,2)	507 (0,7)	23 (0,2)	543 (1,0)	29 (0,1)
Държави, които не са изпълнили изискванията за извадката:							
Хонконг	37 (1,7)	552 (7,7)	45 (1,2)	559 (5,7)	18 (1,4)	568 (8,0)	7 (1,0)
Холандия	29 (2,3)	473 (10,8)	41 (1,6)	492 (6,7)	29 (2,0)	517 (10,4)	18 (0,8)

Таблица 3 Дял на учениците, които "напълно" или "достатъчно" се доверяват на ...

Държава	Националното правителство	Политическите партии	Медиите	Училището	Хората като цяло
Австрия	77 (0,9) ▲	48 (1,3) △	53 (1,0) ▽	67 (1,2) ▽	64 (0,9) △
Белгия	51 (1,0) ▼	35 (1,1) ▽	48 (1,0) ▼	74 (1,2)	57 (1,1)
БЪЛГАРИЯ	56 (1,3) ▽	32 (1,2) ▽	70 (1,1) △	80 (1,0) △	64 (1,1) △
Чили	65 (1,0) △	34 (1,0) ▽	74 (0,7) ▲	80 (0,8) △	52 (0,9) ▽
Китайски Тайбей	44 (0,9) ▼	26 (0,8) ▼	43 (0,8) ▼	71 (1,0) ▽	51 (0,9) ▽
Колумбия	62 (1,2)	35 (1,1) ▽	72 (1,0) ▲	87 (0,6) ▲	49 (0,9) ▽
Кипър	51 (0,9) ▼	31 (0,8) ▽	57 (1,2) ▽	57 (1,1) ▼	47 (0,9) ▼
Чехия	55 (0,9) ▽	28 (0,8) ▼	65 (1,0) △	73 (0,9)	63 (0,9) △
Дания	72 (1,0) ▲	56 (1,2) ▲	56 (1,0) ▽	74 (1,1)	68 (0,8) ▲
Доминиканска република	74 (1,3) ▲	51 (1,2) ▲	76 (1,0) ▲	88 (1,3) ▲	61 (1,3)
Англия	71 (0,9) △	43 (1,2)	46 (1,2) ▼	73 (1,0)	52 (1,0) ▽
Естония	62 (1,4)	23 (1,3) ▼	54 (1,0) ▽	71 (1,2) ▽	58 (1,0)
Финландия	82 (0,8) ▲	61 (1,0) ▲	80 (0,8) ▲	76 (1,0)	76 (0,8) ▲
Гърция	41 (1,2) ▼	25 (1,1) ▼	48 (1,0) ▼	73 (1,0)	57 (1,1)
Гватемала	45 (1,4) ▼	26 (1,0) ▼	70 (1,0) △	88 (1,0) ▲	47 (1,1) ▼
Индонезия	96 (0,4) ▲	66 (1,1) ▲	75 (0,9) ▲	96 (0,4) ▲	77 (0,8) ▲
Ирландия	52 (1,0) ▼	40 (1,1)	48 (1,0) ▼	75 (0,9)	64 (1,0) △
Италия	74 (0,9) ▲	52 (1,1) ▲	81 (0,9) ▲	82 (0,8) △	52 (1,0) ▽
Република Корея	20 (0,7) ▼	18 (0,7) ▼	51 (0,8) ▽	45 (0,8) ▼	39 (0,7) ▼
Латвия	32 (1,2) ▼	25 (1,0) ▼	65 (1,3) △	73 (1,2)	58 (1,1)
Лихтенщайн	82 (2,1) ▲	64 (2,4) ▲	57 (2,5)	70 (2,4)	70 (2,4) ▲
Литва	54 (0,9) ▽	33 (1,1) ▽	67 (0,9) △	80 (0,9) △	66 (0,8) △
Люксембург	72 (0,7) △	48 (0,7) △	62 (0,6)	70 (1,0) ▽	64 (0,8) △
Малта	62 (1,4)	55 (1,7) ▲	70 (1,1) △	76 (1,7)	50 (1,3) ▽
Мексико	58 (1,0) ▽	35 (1,0) ▽	57 (0,8) ▽	72 (0,9) ▽	47 (0,8) ▼
Нова Зеландия	66 (1,0) △	42 (1,2)	49 (1,3) ▼	68 (1,0) ▽	58 (1,3)
Норвегия	68 (1,1) △	56 (1,0) ▲	51 (1,0) ▽	72 (1,2) ▽	52 (1,1) ▽
Парагвай	66 (1,3) △	32 (0,9) ▽	74 (1,5) ▲	88 (0,8) ▲	57 (1,0)
Полша	36 (1,2) ▼	23 (1,1) ▼	52 (1,0) ▽	63 (1,4) ▼	58 (1,0)
Русия	88 (0,7) ▲	51 (0,9) △	41 (1,0) ▼	84 (0,7) △	51 (1,0) ▽
Словакия	57 (1,3) ▽	31 (1,2) ▼	58 (1,1) ▽	65 (1,2) ▽	51 (1,3) ▽
Словения	56 (1,4) ▽	45 (1,3) △	64 (1,1) △	68 (1,2) ▽	71 (0,9) ▲
Испания	62 (1,2)	40 (0,9)	69 (0,9) △	82 (0,9) △	59 (1,0)
Швеция	73 (1,2) ▲	60 (1,3) ▲	54 (0,9) ▽	64 (1,2) ▼	67 (0,8) △
Швейцария	69 (1,0) △	46 (1,0) △	54 (1,1) ▽	67 (1,2) ▽	64 (1,2) △
Тайланд	85 (0,8) ▲	61 (1,0) ▲	72 (0,9) ▲	91 (0,6) ▲	63 (0,9) △
ICCS средно	62 (0,2)	41 (0,2)	61 (0,2)	75 (0,2)	58 (0,2)
Държави, които не са изпълнили изискванията за извадката:					
Хонконг	70 (1,1)	38 (1,0)	42 (1,0)	75 (1,4)	30 (0,9)
Холандия	70 (2,2)	53 (1,7)	48 (1,2)	75 (1,4)	57 (1,3)

Националният дял е:

- по-голям с повече от 10% от средното за ICCS ▲
- значително по-голям от средното за ICCS △
- значително по-нисък от средното за ICCS ▽
- по-малък с повече от 10% от средното за ICCS ▼

Таблица 4

Дял на учениците, които декларират подкрепа за политическите партии

Държава	Дял на учениците, които ...				
	не подкрепят нито една политическа партия повече от останалите		подкрепят една политическа партия повече от останалите ...		
			малко	донякъде	много
Австрия	37 (1,2)	▼	5 (0,4)	27 (0,8)	30 (1,1)
Белгия	51 (1,1)		22 (0,9)	21 (0,8)	6 (0,4)
БЪЛГАРИЯ	62 (1,1)	△	6 (0,5)	19 (0,7)	14 (0,8)
Чили	59 (0,9)	△	8 (0,5)	24 (0,7)	9 (0,5)
Китайски Тайбей	69 (0,9)	▲	7 (0,4)	16 (0,6)	7 (0,4)
Колумбия	52 (1,2)		12 (0,5)	26 (1,0)	10 (0,6)
Кипър	50 (0,9)	▽	8 (0,5)	18 (0,8)	25 (0,9)
Чехия	66 (0,9)	▲	8 (0,5)	20 (0,7)	6 (0,4)
Дания	50 (1,2)		7 (0,4)	26 (1,0)	17 (0,8)
Доминиканска република	23 (0,8)	▼	22 (0,7)	23 (1,3)	32 (1,1)
Англия	67 (1,3)	▲	7 (0,5)	18 (1,0)	7 (0,6)
Естония	47 (1,5)	▽	12 (0,6)	31 (1,2)	10 (0,8)
Финландия	73 (0,9)	▲	7 (0,6)	16 (0,7)	5 (0,4)
Гърция	53 (1,1)		12 (0,7)	23 (0,8)	13 (0,8)
Гватемала	44 (1,4)	▽	10 (0,5)	25 (1,2)	20 (1,1)
Индонезия	25 (0,9)	▼	7 (0,4)	47 (1,1)	22 (0,8)
Ирландия	56 (1,1)	△	9 (0,5)	23 (0,8)	12 (0,7)
Италия	55 (1,1)	△	8 (0,4)	25 (0,9)	12 (0,7)
Република Корея	87 (0,5)	▲	4 (0,3)	7 (0,4)	2 (0,2)
Латвия	66 (1,3)	▲	8 (0,5)	21 (1,0)	5 (0,6)
Лихтенщайн	46 (2,6)	▽	7 (1,2)	22 (2,2)	24 (2,4)
Литва	67 (1,0)	▲	9 (0,5)	21 (0,9)	4 (0,3)
Люксембург	61 (0,7)	△	5 (0,4)	21 (0,7)	13 (0,5)
Малта	28 (1,1)	▼	5 (0,7)	28 (1,2)	39 (1,1)
Мексико	24 (0,8)	▼	29 (0,8)	32 (0,9)	15 (0,7)
Нова Зеландия	33 (1,1)	▼	11 (0,5)	31 (0,7)	25 (1,0)
Норвегия	46 (1,2)	▽	11 (0,5)	31 (1,1)	12 (0,7)
Парагвай	53 (1,1)		8 (0,6)	24 (0,9)	15 (1,0)
Полша	60 (1,0)	△	5 (0,4)	25 (0,8)	10 (0,6)
Русия	42 (1,1)	▼	7 (0,4)	31 (0,9)	20 (1,0)
Словакия	68 (1,4)	▲	12 (0,7)	17 (0,8)	3 (0,5)
Словения	61 (1,0)	△	8 (0,5)	22 (0,9)	9 (0,7)
Испания	49 (1,1)	▽	5 (0,5)	28 (0,8)	18 (0,9)
Швеция	45 (1,2)	▽	11 (0,6)	31 (1,1)	13 (0,7)
Швейцария	48 (1,3)	▽	7 (0,6)	28 (1,1)	17 (0,8)
Тайланд	53 (0,9)		2 (0,3)	30 (0,8)	15 (0,8)
ICCS средно	52 (0,2)		9 (0,1)	24 (0,2)	14 (0,1)
Държави, които не са изпълнили изискванията за извадката:					
Хонконг	82 (1,2)		5 (0,4)	12 (0,9)	2 (0,3)
Холандия	53 (2,1)		12 (1,2)	29 (2,2)	6 (0,9)

Таблица 5 Дял на учениците, които участват в различни граждански инициативи

Държава	Младежка организация към политическа партия или съюз	Екологична организация	Организация за защита на човешките права	Група доброволци, създадена на местно равнище	Организация, която събира средства за обществена кауза	Културна организация на етническа основа
Австрия	11 (0,6)	19 (0,9) ▼	13 (0,8) ▼	35 (1,2)	51 (1,6) ▲	14 (0,8)
Белгия	5 (0,5) ▼	15 (0,9) ▼	7 (0,5) ▼	23 (0,9) ▼	60 (1,1) ▲	11 (0,6) ▼
БЪЛГАРИЯ	9 (0,7)	41 (1,3) ▲	21 (1,0) △	37 (1,3) △	40 (1,6)	17 (1,0) △
Чили	9 (0,7)	31 (1,2)	16 (0,9)	40 (1,1) △	40 (0,9)	10 (0,6) ▼
Китайски Тайбей	4 (0,3) ▼	9 (0,5) ▼	3 (0,3) ▼	20 (0,7) ▼	17 (0,7) ▼	10 (0,6) ▼
Колумбия	14 (0,6) △	55 (1,1) ▲	36 (1,2) ▲	57 (0,8) ▲	41 (0,9) △	17 (0,9) △
Кипър	18 (0,7) △	38 (1,0) △	22 (0,9) △	26 (1,0) ▼	53 (1,1) ▲	18 (0,7) △
Чехия	4 (0,3) ▼	21 (1,2) ▼	9 (0,6) ▼	13 (0,7) ▼	29 (1,1) ▼	6 (0,4) ▼
Дания	4 (0,5) ▼	3 (0,3) ▼	3 (0,3) ▼	12 (0,7) ▼	36 (1,0) ▼	6 (0,5) ▼
Доминиканска република	25 (0,9) ▲	58 (1,1) ▲	50 (1,1) ▲	70 (0,9) ▲	54 (1,0) ▲	33 (1,0) ▲
Англия	15 (0,9) △	18 (1,1) ▼	8 (0,7) ▼	39 (1,4) △	46 (1,3) △	12 (1,0) ▼
Естония	9 (0,8) ▼	19 (1,0) ▼	8 (0,7) ▼	44 (1,3) ▲	15 (0,6) ▼	10 (0,7) ▼
Финландия	3 (0,3) ▼	9 (0,5) ▼	1 (0,2) ▼	14 (0,6) ▼	20 (0,9) ▼	2 (0,3) ▼
Гърция	8 (0,6) ▼	43 (1,6) ▲	17 (1,1)	21 (0,9) ▼	37 (1,2)	16 (0,8) △
Гватемала	22 (1,0) ▲	55 (1,3) ▲	34 (1,4) ▲	64 (1,0) ▲	55 (1,4) ▲	28 (1,4) ▲
Индонезия	14 (0,7) △	61 (1,0) ▲	31 (1,2) ▲	40 (1,0) △	50 (1,1) ▲	24 (0,9) △
Ирландия	8 (0,6) ▼	10 (0,7) ▼	9 (0,7) ▼	50 (1,1) ▲	43 (1,3) △	10 (0,7) ▼
Италия	5 (0,4) ▼	26 (1,2) ▼	14 (0,7) ▼	23 (1,0) ▼	24 (0,9) ▼	11 (0,7) ▼
Република Корея	4 (0,3) ▼	5 (0,3) ▼	2 (0,2) ▼	18 (0,7) ▼	8 (0,7) ▼	2 (0,2) ▼
Латвия	9 (0,8)	33 (1,5) △	13 (0,8) ▼	38 (1,2) △	22 (1,3) ▼	14 (0,8)
Лихтенщайн	11 (1,6)	17 (2,2) ▼	14 (1,8)	26 (2,4) ▼	58 (2,7) ▲	11 (1,7)
Литва	11 (0,6)	35 (1,3) △	15 (0,8)	23 (0,9) ▼	31 (1,2) ▼	17 (0,9) △
Люксембург	11 (0,4)	26 (0,7) ▼	17 (0,6)	28 (0,7) ▼	52 (0,9) ▲	14 (0,4)
Малта	14 (0,9) △	23 (1,0) ▼	9 (0,7) ▼	36 (1,3)	28 (1,3) ▼	16 (0,9)
Мексико	15 (0,7) △	40 (1,1) ▲	25 (0,8) △	46 (1,0) ▲	44 (1,1) △	22 (0,9) △
Нова Зеландия	13 (0,9) △	21 (1,0) ▼	7 (0,6) ▼	40 (1,4) △	47 (1,2) △	23 (1,1) △
Норвегия	8 (0,6) ▼	13 (0,9) ▼	10 (0,7) ▼	20 (0,9) ▼	52 (1,1) ▲	12 (0,7) ▼
Парагвай	19 (1,0) △	49 (1,2) ▲	31 (1,2) ▲	69 (1,0) ▲	52 (1,0) ▲	22 (1,2) △
Полша	4 (0,4) ▼	50 (1,3) ▲	17 (0,9)	36 (1,3)	47 (1,4) △	15 (0,6)
Русия	11 (0,8)	39 (1,6) △	23 (1,3) △	30 (1,5) ▼	28 (1,2) ▼	18 (1,0) △
Словакия	6 (0,6) ▼	19 (1,4) ▼	12 (1,0) ▼	27 (1,3) ▼	26 (1,7) ▼	9 (1,0) ▼
Словения	6 (0,5) ▼	28 (1,3)	10 (0,6) ▼	24 (1,0) ▼	44 (1,2) △	13 (0,7) ▼
Испания	5 (0,5) ▼	18 (0,8) ▼	14 (0,8) ▼	26 (0,9) ▼	32 (1,0) ▼	7 (0,5) ▼
Швеция	7 (0,5) ▼	8 (0,5) ▼	7 (0,5) ▼	14 (0,7) ▼	23 (1,0) ▼	6 (0,4) ▼
Швейцария	6 (0,7) ▼	21 (1,4) ▼	13 (1,0) ▼	26 (1,1) ▼	49 (1,4) △	8 (0,8) ▼
Тайланд	23 (1,1) ▲	71 (0,8) ▲	39 (1,0) ▲	57 (1,0) ▲	56 (1,0) ▲	38 (1,2) ▲
ICCS средно	10 (0,1)	29 (0,2)	16 (0,1)	34 (0,2)	39 (0,2)	14 (0,1)

Държави, които не са изпълнили изискванията за извадката:

Хонконг	8 (0,6)	29 (1,3)	6 (0,6)	33 (1,4)	34 (1,4)	8 (0,6)
Холандия	6 (1,3)	14 (1,6)	7 (0,8)	24 (2,3)	60 (2,6)	7 (1,6)

Таблица 6 Дял на учениците, които участват в различни граждански инициативи в училище

Държава	Доброволно участие в музикални или театрални групи извън редовните часове		Активно участие в дискусия и дебат		Гласуване за представител на класа в ученическия парламент		Участие при взимане на решение за управлението на училището		Участие в дискусия на ученическо събрание		Кандидатиране за представител на класа в ученическия парламент	
Австрия	52 (1,4)	▽	25 (1,1)	▼	81 (0,9)	△	30 (1,2)	▼	38 (1,1)	▽	57 (1,1)	▲
Белгия	47 (1,8)	▼	31 (1,2)	▼	68 (2,0)	▽	36 (1,3)	▽	24 (0,9)	▼	34 (1,2)	▽
БЪЛГАРИЯ	66 (1,2)	△	52 (1,4)	△	52 (1,9)	▼	31 (1,2)	▽	40 (1,2)	▽	34 (1,1)	▽
Чили	70 (1,0)	△	49 (1,7)	△	89 (0,7)	▲	39 (1,1)		35 (1,0)	▽	47 (1,0)	△
Китайски Тайбей	56 (0,8)	▽	17 (0,8)	▼	67 (0,9)	▽	43 (0,7)	△	84 (0,7)	▲	32 (0,9)	▽
Колумбия	71 (0,9)	▲	49 (1,3)	△	90 (0,5)	▲	57 (0,9)	▲	41 (0,9)	▽	44 (0,8)	△
Кипър	69 (0,9)	△	55 (0,9)	▲	71 (0,8)	▽	35 (1,2)	▽	39 (0,9)	▽	67 (1,0)	▲
Чехия	52 (1,2)	▽	54 (1,0)	△	74 (1,9)		21 (0,9)	▼	29 (0,9)	▼	31 (1,0)	▼
Дания	43 (1,4)	▼	57 (1,2)	▲	73 (1,1)	▽	44 (1,0)	△	20 (0,8)	▼	49 (1,0)	△
Доминиканска република	62 (1,3)		66 (1,5)	▲	61 (1,5)	▼	59 (1,1)	▲	49 (1,2)	△	58 (1,2)	▲
Англия	62 (1,3)		48 (1,5)	△	79 (1,2)	△	55 (1,5)	▲	37 (1,4)	▽	40 (1,2)	
Естония	73 (1,2)	▲	36 (1,2)	▽	75 (1,8)		24 (1,2)	▼	25 (1,3)	▼	32 (1,5)	▼
Финландия	61 (1,2)		59 (1,2)	▲	83 (1,3)	△	15 (0,7)	▼	23 (1,0)	▼	35 (1,4)	▽
Гърция	61 (1,4)		40 (1,1)	▽	85 (1,0)	△	57 (1,1)	▲	74 (1,4)	▲	68 (1,5)	▲
Гватемала	76 (1,0)	▲	56 (2,0)	▲	94 (0,8)	▲	63 (1,0)	▲	51 (1,2)	△	56 (1,2)	▲
Индонезия	55 (1,4)	▽	41 (1,2)	▽	72 (1,4)	▽	57 (1,3)	▲	85 (1,0)	▲	26 (1,0)	▼
Ирландия	58 (1,2)	▽	66 (1,3)	▲	76 (2,2)		38 (1,3)		28 (1,1)	▼	25 (0,9)	▼
Италия	67 (1,1)	△	50 (1,3)	△	49 (2,3)	▼	34 (1,5)	▽	24 (1,5)	▼	21 (1,3)	▼
Република Корея	23 (0,7)	▼	33 (0,9)	▼	76 (0,7)		33 (0,9)	▽	26 (0,6)	▼	33 (0,7)	▽
Латвия	77 (1,2)	▲	55 (1,6)	▲	67 (2,5)	▽	31 (1,3)	▽	31 (1,5)	▼	39 (1,6)	
Лихтенщайн	48 (2,9)	▼	54 (2,6)	△	74 (2,5)		27 (2,6)	▼	42 (2,5)		49 (2,5)	△
Литва	63 (1,1)	△	23 (0,9)	▼	84 (0,9)	△	35 (1,1)	▽	38 (1,2)	▽	30 (1,1)	▼
Люксембург	46 (0,7)	▼	19 (0,6)	▼	63 (0,8)	▼	25 (0,6)	▼	31 (0,7)	▼	36 (0,8)	▽
Малта	70 (1,3)	△	30 (1,1)	▼	62 (1,2)	▼	29 (1,0)	▼	*		24 (0,9)	▼
Мексико	59 (0,8)		48 (1,1)	△	74 (0,9)	▽	54 (0,9)	▲	41 (1,0)	▽	36 (0,7)	▽
Нова Зеландия	64 (1,2)	△	42 (1,4)		75 (1,4)		48 (1,3)	△	43 (1,1)		38 (1,1)	▽
Норвегия	61 (1,3)		62 (1,3)	▲	90 (0,8)	▲	58 (1,6)	▲	52 (1,3)	△	62 (1,0)	▲
Парагвай	73 (0,9)	▲	39 (1,3)	▽	87 (1,0)	▲	56 (1,2)	▲	54 (1,4)	▲	58 (1,3)	▲
Полша	60 (1,3)		32 (1,2)	▼	95 (0,5)	▲	57 (1,1)	▲	67 (1,1)	▲	59 (0,9)	▲
Русия	67 (1,0)	△	34 (1,2)	▼	76 (1,4)		32 (1,2)	▽	45 (1,1)		28 (1,1)	▼
Словакия	60 (1,2)		49 (1,5)	△	73 (2,3)		28 (1,2)	▼	81 (1,0)	▲	43 (1,5)	
Словения	65 (1,3)	△	41 (1,2)	▽	84 (0,8)	△	28 (1,2)	▼	35 (1,4)	▽	59 (1,1)	▲
Испания	65 (1,0)	△	50 (1,5)	△	87 (1,0)	▲	48 (1,2)	△	38 (1,3)	▽	55 (1,2)	▲
Швеция	59 (1,4)		42 (1,6)		85 (0,9)	△	54 (1,1)	▲	53 (1,1)	△	40 (1,0)	
Швейцария	56 (1,3)	▽	56 (1,5)	▲	60 (2,0)	▼	28 (1,3)	▼	40 (1,4)	▽	34 (1,4)	▽
Тайланд	64 (1,1)	△	36 (1,3)	▽	79 (0,9)	△	46 (1,1)	△	52 (1,1)	△	36 (1,0)	▽
ICCS средно	61 (0,2)		44 (0,2)		76 (0,2)		40 (0,2)		43 (0,2)		42 (0,2)	

Държави, които не са изпълнили изискванията за извадката:

Хонконг	70 (1,4)		35 (1,3)		74 (1,5)		28 (1,3)		34 (1,2)		32 (1,3)	
Холандия	47 (2,1)		20 (2,8)		52 (4,5)		27 (2,5)		11 (0,9)		22 (2,5)	

Таблица 7 Нагласи на учениците за участие в политическия живот

Държава	Ученици (%), които ще гласуват на национални избори	Среден резултат на учениците, които на национални избори:			Интерес към политически/социални проблеми на учениците, които на национални избори:		
		вероятно няма да гласуват (А)	вероятно ще гласуват (В)	Разлика (В-А)	вероятно няма да гласуват (А)	вероятно ще гласуват (В)	Разлика (В-А)
Австрия	82 (0,9)	452 (5,2)	516 (3,9)	63 (5,0)	47 (0,6)	54 (0,2)	7 (0,5)
Белгия	72 (1,3)	476 (4,8)	530 (4,6)	54 (4,1)	42 (0,4)	47 (0,4)	5 (0,6)
БЪЛГАРИЯ	69 (1,0)	447 (5,5)	492 (5,5)	45 (5,5)	45 (0,4)	51 (0,2)	6 (0,4)
Чили	76 (1,0)	473 (4,3)	490 (3,6)	16 (3,6)	46 (0,3)	53 (0,2)	7 (0,3)
Китайски Тайбей	82 (0,7)	503 (3,0)	572 (2,4)	69 (3,0)	42 (0,3)	49 (0,2)	7 (0,4)
Колумбия	90 (0,5)	436 (4,1)	476 (2,7)	40 (3,8)	47 (0,4)	53 (0,2)	6 (0,5)
Кипър	75 (0,8)	420 (4,3)	472 (2,7)	51 (4,9)	43 (0,5)	49 (0,3)	6 (0,5)
Чехия	50 (1,1)	481 (2,1)	542 (3,0)	61 (3,3)	44 (0,2)	50 (0,2)	6 (0,3)
Дания	89 (0,6)	505 (5,4)	590 (3,5)	85 (5,7)	40 (0,6)	49 (0,3)	9 (0,6)
Доминиканска република	86 (0,9)	381 (3,9)	390 (2,9)	10 (4,2)	51 (0,8)	58 (0,2)	7 (0,9)
Англия	72 (1,1)	470 (4,0)	544 (4,9)	74 (5,4)	44 (0,4)	51 (0,3)	7 (0,5)
Естония	73 (1,3)	487 (6,3)	542 (4,4)	55 (5,4)	47 (0,3)	52 (0,3)	4 (0,4)
Финландия	85 (0,7)	521 (4,4)	588 (2,4)	67 (4,5)	39 (0,5)	47 (0,2)	8 (0,5)
Гърция	77 (1,1)	446 (4,5)	491 (4,9)	45 (4,9)	46 (0,5)	51 (0,2)	5 (0,5)
Гватемала	94 (0,4)	410 (5,3)	442 (3,8)	32 (4,5)	51 (0,8)	55 (0,2)	5 (0,8)
Индонезия	92 (0,6)	397 (3,8)	439 (3,3)	42 (4,0)	53 (0,4)	55 (0,2)	2 (0,4)
Ирландия	87 (0,7)	464 (5,9)	550 (4,2)	85 (5,8)	43 (0,6)	50 (0,3)	8 (0,7)
Италия	88 (0,6)	470 (5,6)	541 (3,1)	72 (4,8)	49 (0,5)	53 (0,2)	4 (0,5)
Република Корея	87 (0,6)	506 (3,1)	574 (1,9)	68 (3,3)	45 (0,4)	51 (0,1)	5 (0,4)
Латвия	77 (1,2)	455 (4,7)	490 (4,3)	36 (5,0)	47 (0,4)	52 (0,2)	4 (0,5)
Лихтенщайн	81 (2,0)	482 (13,0)	544 (4,5)	62 (15,1)	45 (1,2)	51 (0,5)	6 (1,2)
Литва	88 (0,8)	455 (4,3)	513 (2,7)	58 (4,2)	46 (0,6)	52 (0,2)	6 (0,6)
Люксембург	73 (0,7)	435 (3,4)	493 (2,4)	59 (3,0)	45 (0,4)	51 (0,2)	7 (0,4)
Малта	86 (1,2)	428 (7,1)	506 (4,5)	78 (8,1)	42 (0,7)	49 (0,3)	7 (0,6)
Мексико	86 (0,6)	419 (3,6)	463 (2,9)	44 (3,8)	48 (0,4)	52 (0,2)	4 (0,4)
Нова Зеландия	84 (0,8)	452 (6,5)	535 (5,1)	83 (6,7)	43 (0,7)	51 (0,3)	8 (0,7)
Норвегия	83 (1,0)	451 (4,4)	535 (3,3)	84 (5,5)	41 (0,7)	48 (0,3)	6 (0,7)
Парагвай	89 (0,9)	397 (5,8)	451 (3,5)	54 (6,5)	48 (0,8)	53 (0,2)	5 (0,8)
Полша	77 (1,0)	491 (6,2)	550 (4,3)	59 (4,9)	46 (0,5)	51 (0,2)	5 (0,5)
Русия	85 (0,8)	470 (4,4)	514 (4,0)	44 (4,8)	49 (0,4)	54 (0,2)	5 (0,4)
Словакия	75 (1,2)	493 (4,7)	542 (4,7)	49 (4,8)	43 (0,5)	48 (0,2)	5 (0,5)
Словения	81 (0,8)	471 (4,4)	528 (2,9)	57 (4,4)	42 (0,7)	46 (0,3)	4 (0,7)
Испания	85 (0,8)	456 (5,8)	516 (3,9)	60 (5,1)	44 (0,6)	50 (0,2)	6 (0,6)
Швеция	85 (0,9)	477 (4,4)	551 (3,2)	73 (5,2)	39 (0,5)	46 (0,3)	8 (0,6)
Швейцария	70 (1,4)	500 (4,8)	547 (3,7)	47 (4,5)	48 (0,4)	52 (0,2)	5 (0,5)
Тайланд	88 (0,6)	415 (3,9)	458 (3,8)	43 (3,9)	54 (0,4)	56 (0,1)	2 (0,4)
ICCS средно	81 (0,2)	458 (0,9)	514 (0,6)	56 (0,9)	45 (0,1)	51 (0,0)	6 (0,1)
Държави, които не са изпълнили изискванията за извадката:							
Хонконг	83 (1,0)	501 (8,4)	564 (5,3)	63 (6,8)	46 (0,6)	54 (0,3)	7 (0,7)
Холандия	74 (2,3)	451 (6,0)	509 (9,3)	58 (9,0)	42 (0,5)	47 (0,4)	5 (0,7)

Таблица 8 Класация на най-важните цели на гражданското образование, според учителите

Държава	Дял на учителите (%), посочили съответната цел като най-важна:											
	Развива познанията за обществените, политическите и гражданските институции	Насърчава интереса към околната среда и опазването ѝ	Развива уменията да се поддържа и защитава собствена гледна точка	Развива уменията на учениците за решаване на конфликти	Развива познанията за права и отговорностите на гражданите	Предоставя на учениците възможност да участват в живота на местната общност	Развива умения за критичното и самостоятелно мислене	Поощрява участието на учениците в училищните живот	Подкрепя разработването на ефективни стратегии за борба срещу расизма и ксенофобията	Подготвя учениците за политическо участие в бъдеще		
БЪЛГАРИЯ	28 (2,0)	43 (1,6)	36 (1,7)	30 (1,8)	61 (1,4)	11 (1,4)	55 (1,9)	28 (1,6)	4 (0,8)	3 (0,5)		
Чили	27 (1,7)	32 (1,8)	21 (1,4)	58 (1,4)	59 (1,6)	16 (1,3)	51 (1,7)	23 (1,7)	3 (0,5)	8 (1,0)		
Китайски Тайбей	28 (1,1)	59 (1,3)	4 (0,4)	63 (1,1)	53 (1,2)	13 (0,8)	58 (1,0)	17 (1,0)	2 (0,3)	1 (0,2)		
Колумбия	34 (1,9)	40 (1,7)	9 (1,0)	73 (1,6)	59 (1,7)	16 (1,3)	36 (1,7)	16 (1,3)	2 (0,6)	12 (1,1)		
Кипър	41 (1,8)	34 (1,8)	34 (1,8)	23 (1,5)	45 (1,7)	12 (1,2)	63 (1,5)	18 (1,3)	22 (1,4)	8 (0,9)		
Чехия	36 (1,7)	37 (1,3)	36 (1,3)	44 (1,7)	57 (1,3)	19 (1,0)	45 (1,6)	9 (0,9)	12 (0,9)	2 (0,4)		
Доминиканска република	54 (3,9)	42 (2,4)	11 (1,8)	42 (2,5)	72 (2,3)	12 (1,9)	40 (3,0)	9 (1,4)	8 (1,8)	8 (1,3)		
Естония	46 (1,6)	30 (1,6)	23 (1,2)	30 (1,5)	71 (1,3)	12 (1,0)	66 (1,3)	13 (0,9)	1 (0,3)	7 (0,8)		
Финландия	27 (1,1)	61 (1,0)	14 (0,7)	44 (1,1)	37 (1,0)	7 (0,6)	81 (0,9)	18 (0,8)	9 (0,7)	1 (0,3)		
Гватемала	36 (2,5)	41 (1,9)	17 (1,4)	37 (2,4)	69 (2,5)	27 (1,5)	33 (2,1)	13 (1,7)	9 (1,1)	15 (1,6)		
Индонезия	57 (2,2)	22 (1,6)	5 (0,6)	42 (2,6)	75 (1,7)	26 (1,7)	37 (1,9)	23 (1,3)	8 (1,1)	5 (0,9)		
Ирландия	42 (1,5)	39 (1,4)	13 (0,9)	22 (1,1)	56 (1,3)	40 (1,3)	49 (1,6)	19 (1,0)	12 (1,0)	7 (0,7)		
Италия	50 (1,1)	38 (1,1)	12 (0,7)	21 (1,0)	78 (1,0)	8 (0,6)	58 (1,2)	11 (0,7)	21 (1,0)	2 (0,3)		
Република Корея	42 (1,3)	33 (1,1)	27 (1,1)	50 (1,8)	65 (1,9)	12 (0,9)	19 (1,0)	35 (1,2)	1 (0,1)	16 (1,0)		
Латвия	27 (2,0)	35 (2,0)	38 (1,7)	27 (1,7)	52 (1,7)	9 (1,1)	61 (1,3)	29 (1,8)	1 (0,3)	13 (1,5)		
Лихтенщайн	31 (4,6)	35 (5,5)	20 (4,1)	58 (5,3)	19 (3,8)	3 (1,5)	74 (3,8)	11 (2,4)	30 (4,9)	19 (4,3)		
Литва	17 (1,1)	49 (1,5)	25 (1,2)	34 (1,4)	54 (1,4)	24 (1,3)	57 (1,4)	35 (1,4)	2 (0,5)	2 (0,4)		
Малта	20 (1,6)	58 (1,8)	18 (1,6)	32 (1,8)	60 (1,8)	18 (1,5)	60 (1,9)	21 (1,6)	10 (1,0)	3 (0,6)		
Мексико	25 (1,4)	47 (1,7)	14 (1,2)	58 (2,0)	66 (1,6)	15 (1,3)	45 (1,7)	17 (1,8)	3 (0,5)	9 (0,9)		
Парагвай	38 (3,0)	47 (2,4)	10 (1,4)	43 (2,9)	69 (2,0)	18 (1,8)	47 (2,7)	9 (1,3)	4 (0,8)	14 (1,5)		
Полша	24 (1,3)	29 (1,1)	22 (1,0)	36 (1,4)	53 (1,3)	38 (1,3)	44 (1,5)	35 (1,3)	7 (0,6)	10 (0,9)		

Русия	16 (1,1)	52 (1,4)	33 (1,4)	34 (1,2)	76 (0,9)	18 (0,9)	39 (1,2)	19 (1,6)	3 (0,6)	9 (0,7)
Словакия	38 (1,4)	50 (1,5)	18 (1,0)	43 (1,4)	63 (1,5)	12 (1,0)	41 (1,6)	15 (1,5)	16 (1,5)	1 (0,3)
Словения	24 (1,0)	55 (1,0)	31 (0,9)	40 (1,0)	49 (1,1)	5 (0,5)	64 (1,0)	17 (1,0)	13 (0,7)	1 (0,2)
Испания	17 (1,0)	32 (1,3)	22 (1,1)	57 (1,5)	61 (1,3)	3 (0,4)	67 (1,4)	13 (0,9)	23 (1,2)	3 (0,5)
Швеция	16 (1,1)	37 (1,3)	24 (1,2)	30 (1,2)	62 (1,6)	2 (0,4)	84 (0,9)	10 (0,8)	31 (1,3)	2 (0,4)
Тайланд	57 (2,0)	33 (1,5)	10 (1,4)	30 (1,9)	78 (1,9)	27 (2,4)	38 (1,8)	20 (1,8)	0 (0,1)	6 (1,0)
ICCS средно	33 (0,4)	41 (0,4)	20 (0,3)	41 (0,4)	60 (0,3)	16 (0,2)	52 (0,3)	19 (0,3)	10 (0,3)	7 (0,2)

Държави, които не са изпълнили изискванията за извадката:

Австрия	25 (2,0)	27 (1,5)	38 (1,5)	46 (1,9)	17 (1,9)	3 (0,5)	65 (1,5)	2 (0,5)	21 (1,7)	16 (2,3)
Белгия	17 (1,1)	58 (1,4)	46 (1,5)	59 (1,2)	25 (1,2)	11 (0,9)	58 (1,4)	14 (0,9)	11 (1,0)	1 (0,2)
Дания	48 (1,6)	22 (1,7)	20 (1,7)	51 (1,7)	32 (1,9)	7 (1,1)	89 (1,2)	4 (0,9)	9 (1,4)	16 (1,1)
Англия	27 (1,3)	35 (1,5)	13 (0,9)	31 (1,5)	50 (1,4)	27 (1,5)	64 (1,3)	22 (1,3)	23 (1,2)	6 (0,6)
Хонконг	45 (1,4)	48 (1,7)	8 (0,7)	15 (1,1)	64 (1,1)	32 (1,5)	59 (1,5)	24 (1,3)	2 (0,4)	2 (0,5)
Люксембург	46 (4,1)	33 (3,5)	22 (2,8)	36 (3,8)	57 (4,0)	6 (1,5)	64 (3,3)	14 (2,6)	15 (2,7)	5 (1,5)
Нова Зеландия	19 (1,4)	50 (2,0)	12 (1,0)	34 (1,4)	38 (1,5)	25 (1,4)	74 (1,4)	32 (1,5)	11 (0,9)	4 (0,7)
Швейцария	33 (1,8)	43 (2,2)	28 (1,8)	48 (1,6)	32 (1,9)	5 (0,7)	70 (1,7)	10 (0,9)	15 (1,4)	16 (1,4)

Гражданско образование и гражданска активност на учениците

**Резултати от участието на България в Международното
изследване на гражданското образование – ICCS 2009**

Автор **Светла Петрова**

Редактор **Наталия Василева**

Дизайн корица **Ива Живарова**

Предпечатна подготовка **Божидар Георгиев**

